

SWARGA ROHAN

DANTA ROAD

DIST. BANARSI

PH. (0222)

अध्यात्म

वर्ष : १

अंक : १०

जुलाई-१९८०

Western India Mining Co.

Mine Owners & Minerals Merchants
Suppliers of Limestone (Verona Type)
Mixed Limestone (Verona Type)
Dolomite, Felspar, Quartz & other Minerals
Chhota Udepur (Dist. Baroda)

Associate Concerns :

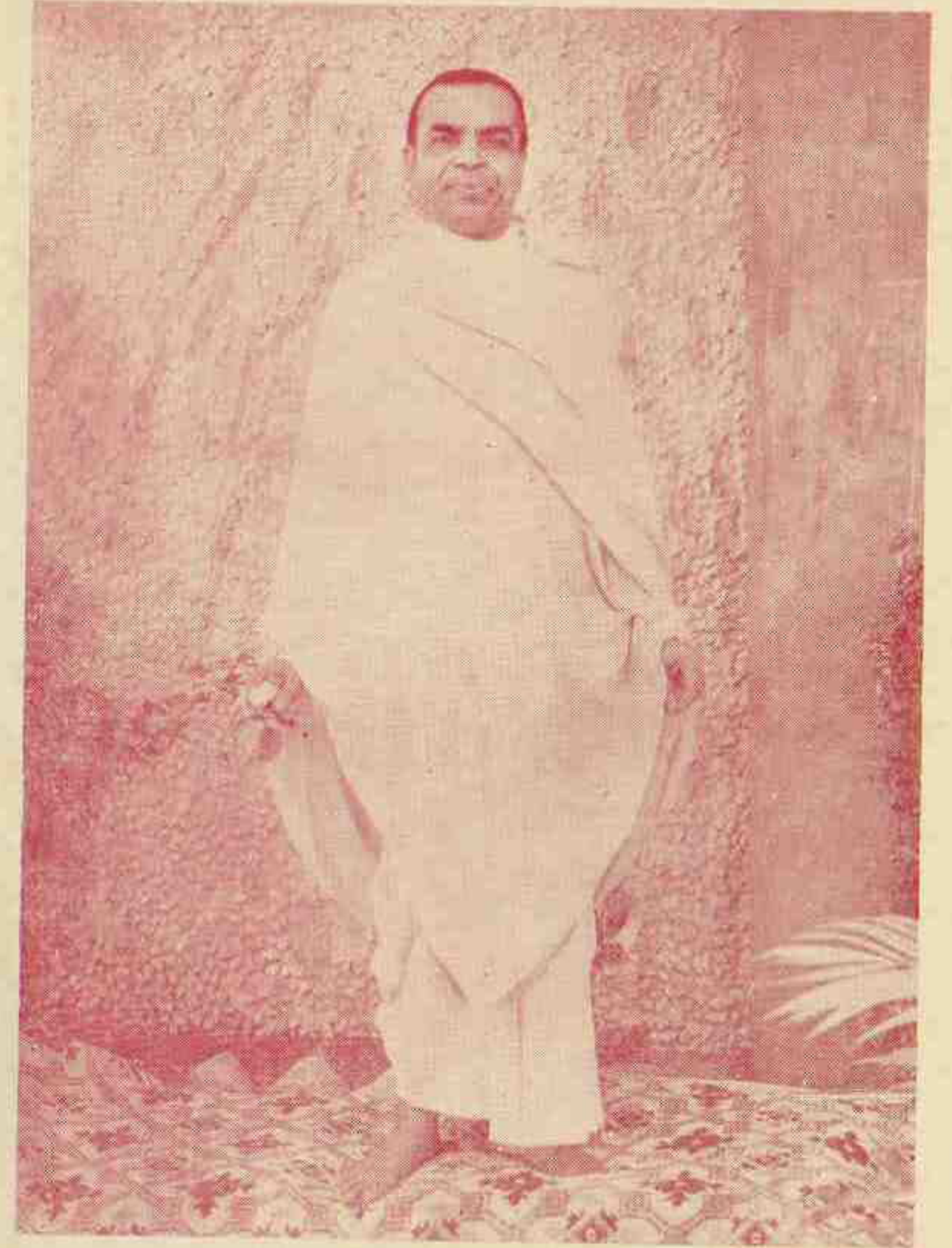
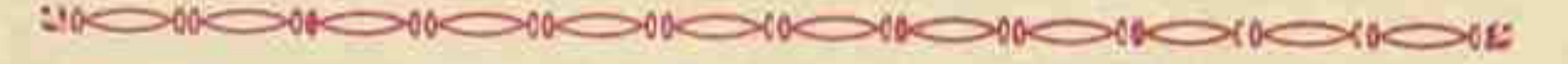
- Devang Minerals Phone : F/24, R/100
- Shri Ram Minerals Phone : F/8
Chhota Udepur (Dist. Baroda)

ચૂનાની સફેદાઈ પવિત્રતાની ઘોતક છે, જ્યારે મજબૂતાઈ-
દઢ મનોબળની. સારા ચૂનાથી જેમ મજબૂત મકાન
બને છે, તેમ પવિત્રતાને દઢ મનોબળથી સારું જીવન.

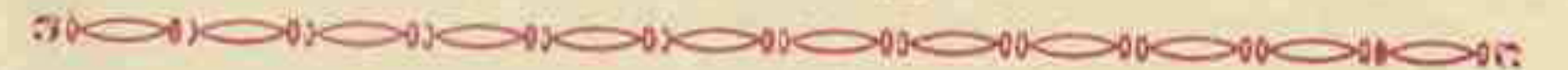
ગાયત્રી લાઈમ વર્ક્સ

શાસ્ત્રીનગર સેત્રાવટી, છોટા ઉદેપુર-જી. વડોદરા

ચણવા અને પ્લાસ્ટર કરવા માટે ચોખ્ખો ચૂનો પકવીને રોલર
મીલમાં ૨૫૦ મેશનો પાવડર બનાવી તૈયાર કરવામાં આવે છે.
સઢરહુ ચૂનાને પાંચ દિવસ પલાળીને કહોવડાવી અને ચણુતર
તેમજ પ્લાસ્ટરમાં સીમેન્ટ જેટલી જ મજબૂતાઈ આપે છે.
ભરતી ઉપ કીલોની સીમેન્ટની થેલીમાં કરવામાં આવે છે.
કિંમત દર થેલીના રૂા. ૧૫. આ ભાવ છોટા ઉદેપુર બેઠાને છે.

શ્રી યોગેશ્વરજી

પતિતને પુણ્યવાન કરનાર

શ્રી યોગેશ્વરજી

પતિતને પુણ્યવાન કરનાર,
અધમોદ્ધારક તેમ જ તારક, તાપ ત્રિવિધ હરનાર,
મંગલમય છે નામ તમારું પદ ઉત્તમ ધરનાર.
—પતિતને.

અમૃતમય છે શાંતિછલ્લુ, શાસ્ત્રોનો છે સાર,
સંતાહુદયની અમુલ્ય ન્યોતિ, તિમિર પડળ હરનાર.
—પતિતને.

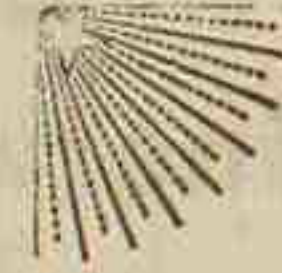
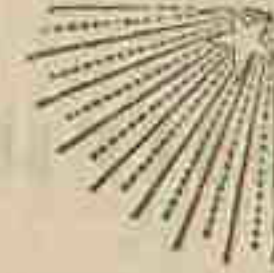
મૃત્યુલોકનું મુક્તાફલ છે, શંકા ના તલભાર,
સ્વાદ લઈને સારો એનો, ઉતર્યા કે જલ પાર.
—પતિતને.

મહિમા તેનો કેમ ગવાયે, કેમ લખાયે સાર?
પાગલને તારીને કરજો જગમાં જયજયકાર.
—પતિતને.

With Best Wishes From

NULIFE Pharmaceuticals

Manufacturers of Ethical Pharmaceuticals

PUNE Office

112/3, Erandavana, off Prabhat Road,
Pune-411 004 Phone : 56473

BOMBAY Office

410, Parekh Market, Opera House,
BOMBAY-400 004 Phone : 387818

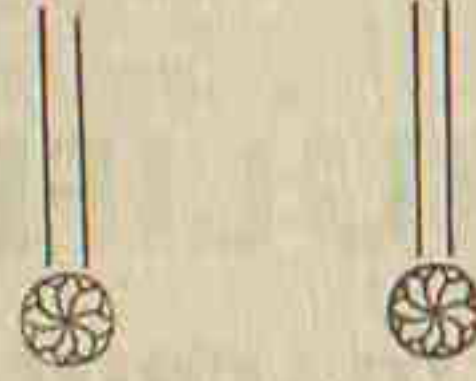
FACTORY

Plot No. 63, F-II Block Pimpri Industrial Area,
MIDC, Pimpri, Pune-411 018
Phone : 83346

11.
11
18
11
12

ખનીજોને ધરતીમાંથી ખોદી કાઢવા જેવો જ પુરુષાર્થ,
આત્મતત્ત્વની ખોજ માટે જરૂરી છે.

— શ્રી યોગેશ્વરજી

Sharad Minerals Industries

- * Mine Owners & Mineral Merchants
- * Dolomite in Lumps, Chips & Powder
- * We Serve : Tiles, Fertilizers, Glass & Steel Industries
& Rangoli Powder

Pirbhai's Banglow, Station Road,
Chhota Udepur, Dist : Baroda
Phone : 79

અધ્યાત્મ

આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ ક્ષિતિજ ખોલવું ગુજરાતી માસિક

વર્ષ : ૧, અંક : ૧૦, છટકે નકલ ૧-૫૦, વાર્ષિક લવાજમ
દેશમાં રૂ. ૧૨-૦૦, વિદેશમાં રૂ. ૧૦૦-૦૦ (વિમાનથી)

સંસ્થાપક :

પ. પૂ. યોગેશ્વરજી
સર્વમંગલ ચેરીટીંગલ ટ્રસ્ટ
મણીનગર, અમદાવાદ-૮

તંત્રી-સંપાદક :

શ્રી નારાયણ હ. બની

સહસંપાદકો :

શ્રી નાનુરામ દુધરેજિયા
શ્રી ભાઈલાલભાઈ છાટખાર
શ્રી મણિભાઈ સી. શાહ

સલાહકાર મંડળ :

શ્રી સર્વેશ્વરી
શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ
(ભાવનગર)

શ્રી વિઠ્ઠલ પંડ્યા (મુંબઈ)
શ્રી બાબુભાઈ બહોરા (અમદાવાદ)
શ્રી જે. વી. શાહ (મુંબઈ)
શ્રી શાંતિભાઈ કનેરીયા (રાજકોટ)
શ્રી રાજેશભાઈ કાપડિયા (ભાવનગર)

પ્રકાશન અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

'અધ્યાત્મ' પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી
સરદારનગર, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

તંત્રી, સુદ્રક અને પ્રકાશક :
નારાયણ હ. બની

સુદ્રણસ્થાન :

સરસ્વતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
સ્ટેશન રોડ, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

'અધ્યાત્મ' અંગે સૂચનો

- આહકોને : આહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.
- 'અધ્યાત્મ' જે આપને ગમ્યું હોય તો આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના આહકો વધે તેવું આપ કરતા રહેશે.
- 'અધ્યાત્મ' દર માસની દસમી તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકાદ અઠવાડિયા સુધી અંક ન મળે તો સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તો જરૂર મોકલી અપાશે.
- પત્રવહીવાર કરતી વખતે આહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.
- 'અધ્યાત્મ' અંગે કંઈ સૂચનો કરવાનાં હોય તો નિઃસંકોચ કરવા અનુરોધ છે.
- દર મહિનાની તા. ૮ સુધીમાં જે આહકોનાં નામ મળી જશે, તેમને તા. ૧૦મીએ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

અનુક્રમ

શ્રેય અને પ્રેય	૫	શ્રી યોગેશ્વરજી
આંગણે આવો હરિ	૭	શ્રી સર્વેશ્વરી
શ્રદ્ધાંજલિ	૮	—
કર્મનો સિદ્ધાંત	૧૧	શ્રી સર્વપદ્મી રાધાકૃષ્ણન
ખડું સૂતક	૧૨	શ્રી શંકરદત્ત શાસ્ત્રી
સાધદર્શનનો એક અનુભવ	૧૩	પ્રો. જી. એ. ભટ્ટ
આંતર અને વિશ્વ ચેતના	૨૭	શ્રી ભાઈલાલભાઈ છાટખાર
પ્રેમ ને વ્યાકુળતાથી દર્શન થાય	૨૩	સતસંગી
પ્રકાશને પંથે	૨૬	શ્રી યોગેશ્વરજી
હરિમિલનની આશ	૩૩	શ્રી ઇન્દિરાદેવી
દિલ દેતાં દેખાય	૩૪	શ્રી પ્રભાવતીબેન પંજવાણી
ભાવ-ભૂખ્યો ભૂધર	૩૫	શ્રી જગદીશચંદ્ર આચાર્ય
મૂડ નથી	૩૬	શ્રી યોગેશ્વરજી
યોગદર્શન	૩૭	શ્રી યોગેશ્વરજી
જીવનધ્યેયની વિસ્મૃતિ	૪૨	શ્રી યોગેશ્વરજી
પ્રશ્નોત્તરી	૪૬	શ્રી યોગેશ્વરજી
આરા પાળ્યાનું ફળ	૫૦	શ્રી નાનુભાઈ દવે
હૃદયના જપનો પ્રભાવ	૫૮	—
વિપરીત કરણી	૬૦	શ્રી મણિભાઈ ચ. શાહ

અધ્યાત્મ

વરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવનસહારો

વર્ષ : ૧

જુલાઈ-૧૯૮૦

અંક : ૧૦

શ્રેય અને પ્રેય

શ્રી યોગેશ્વર

કહ ઉપનિષદમાં કહેવામાં આવ્યું છે -

શ્રેયશ્ચ પ્રેયશ્ચ મનુષ્યમેતઃ તૌ સંપરીત્ય વિષિમસ્તિ ધીરઃ ।
શ્રેયો હિ ધીરોઽભિપ્રેયસો વૃણીત, પ્રેયો મંદો યોગક્ષેમાત્ વૃણીત ॥
સંસારમાં શ્રેય અને પ્રેય નામના દ્વિવિધ માર્ગો છે. વિવેકી
પુરુષ એમનો સુચારુરૂપે વિચાર કરે છે, આત્મોન્નતિને લક્ષ્યમાં લઈને
એની સિદ્ધિને માટે જ્ઞાનીપુરુષ શ્રેયને પસંદ કરે છે, અને જીવનના
ધારણપોષણને મહત્વનું માનીને મંદબુદ્ધિનો માનવ પ્રેયને પસંદ કરે છે.

શ્રેય એટલે આત્મવિકાસની સાધના દ્વારા થનારું આત્મકલ્યાણ
અને પ્રેય એટલે સાંસારિક સમુત્પત્તિ. પંખીની બંને પાંખની પેઠે
જીવનવ્યોમમાં સારી રીતે વિહરવા માટે માનવને એ બંનેની આવ-
શ્યકતા છે. વર્તમાનકાળમાં માનવનું મેઘાવીમન જીવન સાથે સંબંધ
ધરાવનારા પ્રત્યેક વિષય કે પદાર્થને, જીવનમાં પેદા થનારી પ્રત્યેક
સમસ્યાને, એનોખી રીતે વિશાળતાપૂર્વક વિચારે છે તથા મૂલવે છે.
સાંપ્રત સમયમાં માનવનું મન અશાંતિને, અસ્વસ્થતાને અને વિસંવા-
દિતાને અનુભવે છે. એ અશાંતિનો, અસ્વસ્થતાનો અને વિસંવાદિતા-
નો અંત આણવા માટે શ્રેયને એટલે કે આત્મિક ઉન્નતિના અભ્યાસ-
ક્રમને અપનાવવાની આવશ્યકતા છે. સુવિચારશીલ માનવો એ વાતને

સમજતા જાય છે. એટલે કે સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, સંકીર્તન અને ધ્યાનના કાર્યક્રમો વધતા જાય છે. આત્મોન્નતિને અપનાવ્યા સિવાય શાંતિ સાંપડવાનો સંભવ અત્યંત ઓછો છે.

પરંતુ એનો અર્થ એવો નથી કે જીવનમાં એકલા આત્મ-કલ્યાણનું અથવા શ્રેયનું જ મહત્ત્વ છે અને પ્રેયનું નથી. પ્રેય અથવા સાંસારિક સમુન્નતિ, સમૃદ્ધિ અથવા સુખાકારી વિના જીવન સર્વાંગીણ બની શકે નહિ. ભૌતિક સુધારણાના ક્ષેત્રનો આપણે અનાદર કરવા નથી માગતા. એવો અનાદર અનુચિત, અનાવકારદાયક અને અસ્થાને છે. માનવ કેવળ બાહ્ય સુખોપભોગની પાછળ પડે, એને મેળવવાની પ્રવૃત્તિ આદરે અને એમાં આસક્તિ કરીને આત્માને બૂલી જાય અથવા આત્મવિકાસની અવગણ કરે એ આપણે નથી ઇચ્છતા. તેમ એવું પણ નથી ઇચ્છતા કે જીવનમાં આત્મોન્નતિને જ અગત્યની માનવામાં આવે. ભૌતિક અને આત્મિક બંને પ્રકારની ઉન્નતિને જીવનમાં સાધવામાં આવે એ આવકારદાયક છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જીવનમાં ભૌતિક અને આત્મિક ઉભયવિધ વિકાસના સમન્વયની આવશ્યકતા છે, એવો સમન્વય જ શ્રેયસ્કર થઈ પડશે.

કેટલાક માણસો માને છે કે આત્મોન્નતિની એકાંતિક સાધના તો જીવનના ઉત્તરકાળમાં કરાવી જોઈએ. અત્યારે જે સોનેરી સમય સાંપડ્યો છે તે સમય દરમિયાન સાંસારિક સમુન્નતિને સાધી અને સુખોપ-ભોગ કરી લઈએ. પરંતુ એવી માન્યતા ખરાબર નથી. પ્રહેલાં સાંસારિક સુખાકારી કે સમુન્નતિ અને પછી આત્મોન્નતિ એવી બેદૃષ્ટિ યોગ્ય ના કહેવાય. કોને ખબર છે કે વર્તમાન જીવનની પરિસ્થિતિ ક્યારે થશે ? જીવનના સોનેરી સમયને અથવા જીવનની વસંતઋતુને આત્મો-ત્કર્ષની સાધનામાં લગાડી દેવી જોઈએ. ભર્તૃહરિ મહારાજે વૈરાગ્ય-શતકમાં કહ્યું છે -

યાવત્સ્વસ્થમિદં શરીરમરૂજં યાવજ્જરા દૂરતો
યાવશેન્દ્રિયશક્તિરપ્રતિહતા યાવત્ક્ષયો નાયુષઃ ।

આત્મશ્રેયસિ તાવદેવ વિદુષા કાર્યઃ પ્રયત્નો મહાન
પ્રોવીપ્તે ભવને પ્રકૂપલ્લનનં પ્રત્યયુમઃ કિદ્ધાઃ ॥

અર્થાત્ આત્મોન્નતિનું અને સાંસારિક સમુન્નતિનું કાર્ય યુવા-વસ્થામાં જ થાય એ આવશ્યક છે. એ બંને કાર્યો સાથે સાથે કરવાં જોઈએ. દિવસમાં સવારે તથા સાંજે ધ્યાન, જપ, સ્વાધ્યાયનો કાર્ય-ક્રમ ગોઠવીને એને વફાદાર રહેવું - અને દિવસના બીજા ભાગ દર-મિયાન સાંસારની પ્રવૃત્તિ કરવી. તે પણ જાગૃતિપૂર્વક, જીવનના વિકાસમાં મદદ મળે તે માટે કરવી. તેવી રીતે જીવનમાં શ્રેય અને પ્રેયનો સમન્વય સાધવાથી શાંતિ સાંપડશે. જીવન વધારે ને વધારે રસમય, આહલાદક, સ્વસ્થ અને શાંતિપ્રદ બનશે.

આંગણે આવો હરિ શ્રી સર્વેશ્વરી

મારા જીવન આંગણે આવો હરિ,
મીઠી પ્રેમની ખંસી ખલવો જરી.
મન મધુખનની ગલીએ ગલીએ,
પુનિત પગલી પાડો તમે.
પળપળ વીતી જાય છે સાથે,
વેગે વહેલા આવો તમે.
હૃદયાસન પર સ્નેહે ધિરાળે,
જીવનભરના તાપ હરો.
રસેશ્વરી હું બની તમારી,
રસેશ્વર બનીને આવો ભલે.
અખંડ ચૂડી અર્પાને હરિ,
સંતાયા ક્યાં વિશ્વમહી.
ફરી ફરી આવોને હે મોહન,
મહોત્સવ બને આ જીવન.

શ્રદ્ધાંજલિ

-તંત્રી

મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજીના ભાવનગરમાં વસતા સંનિષ્ઠ સેવક ને ભક્ત શ્રી ભાઈલાલભાઈ છાટખારનાં ધર્મપત્ની શ્રી નીલુબેન (નર્મદાબેન) નો સ્વર્ગવાસ અધિક માસની અમાસ ને તા. ૧૨-૬-૮૦ના રોજ સાંજે થયો. જાતસ્વ હિ ધ્રુવો મૃત્યુઃ જન્મનાર દરેકનું મૃત્યુ થાય છે જ, પરંતુ કેટલીક વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ પણ એના મહિમાને વધારી મૂકે એવાં અદ્ભુત હોય છે. શ્રી નીલુબેનનું મૃત્યુ પણ આવું જ હતું. મરતી વખતે એમના મુખમાં અંતિમ શબ્દ 'રામ' જ હતો. છેલ્લો શબ્દ રામ બોલ્યા પછી એમણે શાન્તિથી દેહ છોડી દીધો. લાંબી કષ્ટદાયક માંદગી છતાં, મુખ ઉપર કોઈ વિષાદ કે દુઃખનો ભાવ નહિ. હતો કેવળ શાન્તિ ને નિર્મળત્વનો ભાવ. એમના મુખને જોતાં કવિ શ્રી લલિતજીની પેલી પંક્તિનું સ્મરણ થઈ આવતું:

“ મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ ”

શ્રી નીલુબેનની ઉંમર ૬૦ વર્ષ જેટલી હતી. તેઓ સ્વભાવે સરળ, સાદાં, માયાળુ ને ધર્મપરાયણ હતાં. છેલ્લાં ચારેક વર્ષથી એમનું સ્વાસ્થ્ય સારું રહેતું ન હતું. એમને ડાયાબીટીસ હતું, ને છેલ્લા છ માસથી ડાબા પગના અગ્રભાગમાં ગેંગ્રીગ (લોહીનું પરિભ્રમણ અટકી જવાથી) પાક ને દુખાવો ભારે થતો, છતાં તેઓએ આ બધી પીડા ખૂબ શાન્તિપૂર્વક, કશાય કંટાળા કે બબડાટ વગર સહી; એટલું જ નહિ પણ જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી, ભાગવતનું નિયમિત શ્રવણ ચાલુ રાખ્યું ને શારીરિક પીડાને ગૌણ ગણી, મનને પ્રભુસ્મરણ ને પ્રભુભજનમાં જોડેલું રાખ્યું.

એમના જીવનના અંતિમ દિવસો તો ભારે કસોટીરૂપ બન્યા હતા. ઘરમાં પતિ-પત્ની બે જ, એમાં એમની તમિચત ઘણા વખતથી નરમ; એટલે અશક્ત છતાં શ્રી ભાઈલાલભાઈ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતા. કદાચ હોસ્પિટલની સારવારથી સારું થાય એ વિચારે એમણે શ્રી નીલુબેનને હોસ્પિટલમાં સ્પેશયલ રૂમમાં દાખલ કર્યાં. પરંતુ માણસ ધારે શું ને વિધિ કરે છે શું? એક દિવસ હોસ્પિટલમાં જતાં જ ઘોડાગાડીના અકસ્માતમાં શ્રી ભાઈલાલભાઈના ડાબા પગના નળાના હાડકાના ત્રણ ટૂકડા થઈ ગયા! આમ વિધિએ એમને હોસ્પિટલમાં એક જ રૂમમાં સારવાર માટે ભેગાં કરી દીધાં!

ખાસ્સા બે અઢી મહિના હોસ્પિટલમાં રહ્યા પછી શ્રી ભાઈલાલભાઈને હોસ્પિટલમાંથી રજા આપવામાં આવી, ત્યારે શ્રી નીલુબેનને પણ ઘરે લાવવામાં આયાં. ઘરના બંને એરડામાં બંનેના અલગ અલગ ખાટલા. અહીં એમનાં સગાં, સ્નેહીઓ એમની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતાં.

પગે ફ્રેકચર થયા પછી પણ ઓપરેશન વખતે કે પત્નીની સતત ભારે બીમારી પ્રસંગે, શ્રી ભાઈલાલભાઈને કદી કોઈ ફરિયાદ કે દુઃખ વ્યક્ત કરતા અમે જોયા નથી. એમણે શ્રી નીલુબેનના મૃત્યુ પ્રસંગે પણ એવું જ ઘૈયાં, હિમ્મત અને અપ્રતિમ સમજ દર્શાવી. આ કારના વિયોગના પ્રસંગે પણ એ એટલા જ સ્વસ્થ ને શાંત જણાયા જેટલા તેઓ અન્ય કોઈ માંગલિક પ્રસંગોએ હોય.

એમણે જાતે જ પત્નીની બધી જ મરણોત્તર ક્રિયાઓ સ્વસ્થતાપૂર્વક તટસ્થભાવે કરી. આ બધી શક્તિ તેઓને પોતાના ઈષ્ટ તેમ જ ગુરુદેવ શ્રી યોગેશ્વરજીની કૃપાના પરિણામે પ્રાપ્ત થઈ છે, એવી તેઓની શ્રદ્ધા છે.

“ અમારી બંનેની એક સાથેની ચાર માસની માંદગીમાં પણ જે પ્રભુએ મને કોઈ તકલીફ પડવા દીધી નથી, તે પ્રભુ

મારાં જીવનનાં શેષ વર્ષોમાં શું મારી સંભાળ નહિ રાખે ?

આ શબ્દોમાં એમની પ્રભુ તરફની અપૂર્વ શ્રદ્ધાનો રજુકો જ સંભળાય છે. પ્રભુ, એમની એ શ્રદ્ધા પૂર્ણ કરે.

અન્તમાં, ચિરનિદ્રામાં પોઢેલ શ્રી નીલુખહેનના આત્માને ળીલા અનેકોની જેમ-અમે શ્રદ્ધાંજલિ અપીએ છીએ. સાથે સાથે શ્રી ભાઈલાલભાઈની માનસિક સ્વસ્થતા તેમ જ ગુરુ અને ઈશ્વર પરની શ્રદ્ધાને અંજલિ આપ્યા વિના રહી શકતા નથી.

શ્રી દયાનંદજીની અભ્યાસની નિષ્ઠા

એક વાર શ્રી દયાનંદજી ગુરુએ આપેલો પાઠ ભૂલી ગયા. એમના ગુરુ વિરભનંદજીનો નિયમ હતો કે એક વાર આપેલ પાઠ ળીજી વેળા આપવો જ નહિ. દયાનંદજીએ ગુરુને વિનંતી કરી, પરંતુ વિરભનંદજી તો ચિડાઈ ગયા ને ખેલી બોલ્યા: “ ન આવડેતો જ મનાજીનાં પાણીમાં ઢૂંખી મર. હું ફરી પાઠ નહિ જ આપું.”

આથી દયાનંદજીએ પોતાની સ્મરણશક્તિ ખૂબ કરી જોઈ પણ પેલો પાઠ યાદ આવ્યો જ નહિ. છેવટે એમણે કાલિન્દીનાં કાળાં પાણીમાં ઝંપલાવી મરવાનું નક્કી કર્યું, અને ફરી મગજને કસવા લાગ્યા. એમ કરતાં ળેંધ આવી ગઈ. ળેંધમાં એકાએક સ્વપ્ન આવ્યું તેમાં કોઈ વ્યક્તિએ એમને એ ભૂલાઈ ગયેલા પાઠનું સ્મરણ કરાવ્યું. આમ, પાઠ યાદ આવ્યો એટલે દયાનંદજી ગુરુજી પાસે દોડી ગયા. એમના ચરણ-કમળમાં મરતક ઢાળીને એમણે સર્વ વાત કહી. એ સાંભળી ગુરુ વિર-ભનંદજીને હર્ષનાં આંસુ આવી ગયાં. દયાનંદજીને એમણે ગાઢ આલિંગન આપી, આશિષ આપ્યા.

કર્મનો સિદ્ધાંત ડા. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન

કર્મનો સિદ્ધાંત એ એક યાત્રિક નિયમ નથી; પણ આધ્યાત્મિક આવશ્યકતા છે. તે ઈશ્વરના મન અને ઇચ્છાનું મૂર્ત રૂપ છે. ઈશ્વર કર્મોચ્ચક્ષ છે - કર્મના નિયમની દેખરેખ રાખનાર છે. ન્યાય એ ઈશ્વરનો એક ગુણ છે. મનુષ્યનું પ્રત્યેક કામ, પ્રત્યેક વિચાર ન્યાયના અદ્દશ્ય પણ સર્વવ્યાપી ત્રાજવામાં તોળાય છે. કયામતનો દિવસ દૂરના ભવિષ્યમાં નથી, પણ હાજરાહજૂર છે ને એમાંથી કોઈ છટકી શકવાનું નથી. ઈશ્વરી નિયમેમાંથી છટકવું અશક્ય છે. એ નિયમે બહારથી કોઈ ખેસાડેલા નથી હોતા; પણ આપણા સ્વભાવમાં તાણાવાણાની જેમ વણાઈ ગયેલા હોય છે. પાપ એ ઈશ્વરનો અનાદર છે તેના કરતાં અધિક અંતરયામી આત્માની અવ-ગણના છે. કાયદાનું ઉલ્લંઘન છે, તેના કરતાં વધારે અંત-રાત્મા પ્રત્યે દગો છે. આપણે આપણે આખો ભૂતકાળ સાથે લઈ ને ઢૂંખીએ છીએ, તેને નથી કાળ છેકી શકતો કે નથી મોત ભૂંસી શકતું.

કર્મનો સિદ્ધાંત બાહ્ય પ્રકૃતિમાં જ નહીં પણ અંતઃકરણ અને નીતિના ક્ષેત્રમાં પણ એ નિયમનું પ્રભુત્વ સ્વીકારે છે. ઋત (કર્મનો નિયમ) નિસર્ગમાં તેમ જ મનુષ્ય સમાજમાં સરખી રીતે પ્રકટ થાય છે. આપણે પ્રતિક્ષણ આપણાં ચારિત્ર્ય ઘડીએ છીએ ને આપણા ભાવિનું નિર્માણ કરીએ છીએ.

નહિ કલ્યાણકૃત કશ્ચિત્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ ।

અને

સ્વલ્પમપ્પસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો મયાત.

(આમાં આરંભનો નાશ નથી અને વિપરિત પરિણામ આવતું નથી. આ ધર્મનું યત્કિચિત પાલન પણ મહાભયમાંથી ઉગારી લે છે.)

આપણે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનો મનોરથ ધણો છે તે વસ્તુ આપણા દેહના નાશ સાથે નાશ પામવાની નથી. એ હકીકત જીવનમાં અનંતત્વનું ભાન સદૈવ જાગ્રત રાખે છે તે જીવનને ઉન્નત કરે છે. (‘હિંદુજીવન દર્શન’માંથી)

ખરું સૂતક

શ્રી શંકરદત્ત શાસ્ત્રી

એક વાર એક શ્રીમંત શિષ્યને ત્યાં બ્રહ્મભોજન ગોઠવાયું હતું, નાનકદેવ પણ ત્યાં ગયા હતા. બાજપડિયા મૂકાઈ ચૂક્યા હતા; અને એકાએક ખમર આવી કે પેલા શિષ્યને ત્યાં કોઈ બાળકનો જન્મ થયો છે. આથી ઘરને વૃદ્ધિ-સૂતક લાગ્યું, બ્રાહ્મણો ભરેલાં ભાણાં મૂકીને ચાલ્યા ગયા. શિષ્યને ખૂબ મૂઝવણ થઈ પડી. પણ નાનકદેવે તો ત્યાં ભોજન લીધું જ, ને કહ્યું : “ભાઈ, તું શું મુંઝાય છે? જા, ગામમાંના ગરીબ ગુરખાને બોલાવી જમાડી દે. આથી તેઓ આશીર્વાદ આપશે, અને આ બ્રહ્મભોજન કરતાં દસ-ગણું પુણ્ય મળશે. બાકી આ જેઓ સૂતક સૂતક કર્યા કરે છે તેઓ ખરું સૂતક સમજતા જ નથી. આમ તો છીપ અને લાકડામાં કીડા જન્મે છે ને મરે છે. અન્નના દાણામાં પણ જીવાંત હોય છે. પાણીના એક ટીપામાં પણ કેટલાંય જંતુઓ હોય છે. એ બધાંનું સૂતક શી રીતે ટાળીશું? ખરી વાત તો આ છે: “લોભ એ મનનું સૂતક છે. મિથ્યા ભાષણ એ જીભનું સૂતક છે. પરસ્ત્રી અને પરધન પર કુદૃષ્ટિ એ આંખનું સૂતક છે, અને પરનિદા સાંભળવી એ કાનનું સૂતક છે. એ બધાં સૂતકો આપણને અપવિત્ર કરનારાં છે. બહારથી નાહી-ઘોઈને પવિત્ર થયેલો ગમે તેવો માણસ પણ જો આ સૂતકોથી અભડાયો હોય તો નક્કી તે નરકમાં જ જશે”

‘સાંઈદર્શનનો એક અનુભવ’

પ્રો. જી. એ. ભટ્ટ

મનુષ્ય પોતાની માન્યતાની પરિપુષ્ટિ અને શંકાનું સમાધાન જીવનપર્યંત કરતો જ રહે છે. મારી દૃષ્ટિએ કોઈ પણ સાધકની આ વિકાસશીલ ભૂમિકા છે. આવી જ કોઈ મનોવૃત્તિની સ્થિતિમાં હું તા. ૧૦મી મેના રોજ મુંબઈ ગયો. ત્યાં તા. ૧૦ ‘મે’ના રોજ શ્રી સત્યસાંઈબાબા અંધેરી ‘ધર્મ-ક્ષેત્ર’માં પધારવાના હતા અને બે-ત્રણ દિવસ તેમનાં દર્શન અને સંકિર્તાન તેમ જ સંદેશનો લાભ લેવાનો વિચાર મનમાં હતો.

તા. ૧૦મી ના રોજ ધર્મક્ષેત્રમાં હબરો સ્ત્રીપુરુષો ભેગાં મળીને બપોરથી શ્રી બાબાની રાહ જોઈ રહ્યાં હતાં. હું પણ તેમાંનો એક હતો. શ્રી બાબા રાત્રે આઠ વાગ્યા પછી પધાર્યા. મંડપની જમણી બાજુનાં પગથિયાં પર જ્યાં સુંદર પુષ્પોની રંગોળીઓ પૂરી હતી, ત્યાંથી એક નાની એવી શાંત, પ્રસન્ન અને ભગવા વસ્ત્રમાં સજ્જ પુરુષઆકૃતિ મેં નીચે ઊતરતી જોઈ. મંડપમાં જાણે એક દિવ્ય વાતાવરણ છવાઈ ગયું. ભજન અને ધૂન તો ચાલુ જ હતાં તેમાં જાણે આધ્યાત્મિક તરંગોનો એક પ્રવાહ ભળીને ઊછળતો લાગ્યો. શ્રી સત્યસાંઈ આવ્યા, દર્શન આપ્યાં, લોકોએ ફૂલહાર કર્યા અને હજી તેમની આરતી ઉતારવાની શરૂ થઈ ત્યાં તો એ ચાલ્યા પણ ગયા. મારા મનમાં કોઈ તપસ્વી જોયો હોય તેવી એક સ્મૃતિ મૂકતા ગયા.

બીજે દિવસે સવારે પ્રભાત ફેરીમાં પણ હું જોડાયો, ત્યારે પણ તેમનાં દર્શનથી એક પવિત્ર વાતાવરણનો અનુભવ કર્યો. પરંતુ છેલ્લે દિવસે એટલે કે તા. ૧૨મી ના રોજ સાંજે બાબા પોતાનો સંદેશ આપવાના હતા, મને તેમાં વધારે રસ

હતો. તે દિવસે ૪૦ હજાર જેટલી સંખ્યામાં લોકો ભેગા થયા; છતાં મંડપમાં એવી સુંદર વ્યવસ્થા હતી કે શ્રી બાબાનાં દર્શન સર્વને ઘઈ શકે. હાજર રહેલા લોકોમાં દક્ષિણભારતની એક યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચાન્સેલર રહી ચૂકેલા એવા શ્રી ગોકાક સાહેબ, એક માણ પ્રધાન, એક અભિનેતા તેમ જ શ્રી નાની પાલખીવાળાની હાજરી નોંધપાત્ર હતી. બાબાની બેઠક માટે રાખવામાં આવેલી ખુરશી પર ભારતના ધર્મોના નિશાન ધરાવતું એક શ્વેત ચક્ર મૂકવામાં આવ્યું હતું અને દર્શનાર્થીઓમાં સર્વધર્મના નાનામોટા અનેક પ્રકારના લોકો ભેગા મળ્યા હતા.

શ્રી નાની પાલખીવાળાએ સત્યસાંઈ તરફ પોતાનો આદર વ્યક્ત કર્યો, તેમની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિને બિરદાવી, જેમાંની ચારસો જેટલી સંસ્થા તો ભારતની બહાર છે. તેમની સંસ્થાઓમાં બાલવિકાસથી માંડીને કોલેજ સુધીનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તેમાં સર્વધર્મ પ્રત્યે આદર, ધ્યાન, ભજન, વ્યસનોનો ત્યાગ, સંયમ વગેરે તેમ જ નૈતિકતાના શિક્ષણ પર વધારે ભાર આપવામાં આવે છે.

શ્રી સત્યસાંઈબાબાએ છેલ્લે પોતાનો સંદેશ આપ્યો. તેઓ પોતાની માતૃભાષા તેલુગુમાં બોલતા હતા. અને ડા. ભગવન્તમ્ તેનું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કરતા હતા, જે કે બાબા પણ વચ્ચે વચ્ચે સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી વાક્યો બોલતા હતા. તેમના ભાષણની પ્રવાહિકતા અને મધુરતા શ્રોતાઓને મુગ્ધ કરે તેવી હતી. તેમના સંદેશમાં તેમણે કહ્યું કે નૈતિકતા વિના અમરત્વ પ્રાપ્તિ અશક્ય છે. માનવ પોતે સુખરૂપ જ છે. પરંતુ તે તેના સ્વરૂપને ભૂલી ગયો છે. તેમણે કહ્યું કે દરેકે પોતાના ગુરુના આદેશનું પાલન કરવું, દુષ્ટતાનો સામનો કરવો, સુશકેલીઓને સહન કરવી અને જીવનકીલાની સફળ સમાપ્તિ કરવી. આ ચાર બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવાની છે. મનુષ્યને માટે

પોતાની જાતની ફરજ, કુટુંબની ફરજ અને સમાજની ફરજ અનિવાર્ય છે. સમાજસેવા વિના માનવનું વ્યક્તિત્વ પૂર્ણ બનતું નથી. જીવનને પવિત્ર રાખવા માટે સંયમ રાખવો અનિવાર્ય છે. તેમણે પોતાના સંદેશમાં કેટલાંક નાનાં ઉદાહરણો આપી આજની ભૌતિક સુખની દોડની પોકળતા છતી કરી.

કેટલાક લોકોને શ્રી સાંઈબાબાના ચમત્કારો જોવામાં ઘણો રસ હતો. કેટલાકે તો તેના અનેક ચમત્કારોની વાત પણ મને કરી, પરંતુ ભૌતિક ચમત્કારોમાં મને જરા પણ રસ નથી. તે સાચા હોય તો મને આશ્ચર્ય નથી થતું અને ખોટા હોય તો એની પરવા નથી.

શ્રી સત્યસાંઈબાબાએ કેટલાક લોકોને ભસ્મ આપી, તેમાં કેટલાક અંગ્રેજો પણ હતા કે જેમણે બાબાએ ચમત્કારિક રીતે આપેલી ભસ્મને મુખમાં મૂકી દીધી. બાબા જ્યારે લોકોની વચ્ચે નીચે ઉતરીને, જાણે દરેકને હાલહવાલ પૂછતા હોય તેમ હસતે મુખે ફરતા હતા ત્યારે કેટલાંય સ્ત્રીપુરુષો તેમને નમસ્કાર કરતાં, કેટલાંક તેમને પોતાની મૂંઝવણો લખેલા પત્રો હાથમાં આપતા જે બાબા સ્વીકારી લેતા હતા, અને એમ પણ કહી દેતા 'માલુમ હૈ'. પરંતુ મને તેમનો જે ચમત્કાર અદ્ભુત લાગ્યો તેની જ હું તો વાત કરીશ: મારી જાણ પ્રમાણે બાબાની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ જયપુર, દિલ્હી અને બેંગલોર વગેરેમાં છે. મુંબઈના કોટ વિસ્તારમાં રહેતા ધનાઢ્ય કુટુંબોના નળીરાઓ પણ તેમાં હાલ શિક્ષણ લઈ રહ્યા છે. તેમાંથી મને જેનો બરાબર ખ્યાલ છે તેનો એક કિસ્સો હું જણાવવા માશું છું.

શ્રી સત્ય સાંઈબાબાની આ આશ્રમ કેળવણીની પ્રથા છે. તેમાં હું જેને જાણું છું તેવા કેટલાક યુવાનો જેની આદત,

અસનો કે કુટેવો કુવિખ્યાત કહી શકાય તેવાં હતાં. તેઓએ અત્યારે સર્વ અસનો છોડી દીધાં છે, અને એક તપસ્વી ઋષિબાળની સ્થિતિમાં અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. આ મારી બંને બંનેલો બાબાનો ઉત્તમ ચમત્કાર છે. શ્રી બાબાને મન આખું વિશ્વ એક મોટું મહાલય છે અને વિવિધ ખંડો તે મહાલયના એરડા છે. આવી ભવ્ય વિચારધારા અને ઉપરોક્ત ઉત્તમ ચમત્કાર સર્જનારને મારા પણ નમસ્કાર છે.

કામ કેમ જીતાય ?

કામ જીતવાની ઇચ્છાવાળાએ એકાન્ત સ્થાનમાં રહેવું, નાચરંગ કદી ન જોવા, અનુચિત સ્વરૂપ ન જોવું, અનુચિત શબ્દ ન સાંભળવો, અને અનુચિત વસ્તુઓનું સ્મરણ ન કરવું. સ્ત્રીઓની સામે જોવું નહિ અને નિયમપૂર્વક જીવન ગાળવું. આ નિયમોથી વાસના મંદ પડી જાય છે. વાસનાને તૃપ્ત કરવાનો માણસ જે પ્રયત્ન કરે છે, તેથી તે વાસના વધે છે, પણ શાંત થતી નથી. (ન જાતુ કામઃ કામાનામુપમેગેન શામ્યતિ.) વિષયવાસનાનું ચિંતન પણ ચિંતમાં ન કરવું. જીતેન્દ્રિય થવાની અભિલાષાવાળાએ રાતદિવસ પ્રજીવનો જપ કરવો. રાતે જપ કરતાં આળસ વધી જાય, તે બે કલાક ઊંધ લઈને ફરી ઊઠવું ને જપ કરવો. અતિ નિદ્રાથી અધિક સ્વપ્નો આવે છે, અને જીતેન્દ્રિય માણસ માટે તે અનિષ્ટ છે. મળસ્કે માલકાંકણીના પાંચ દાણા ખાયા કરવા. આમ જપ વગેરે સાધનોથી કામવાસના જીતી શકાય છે.

— સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી

આંતર અને વિશ્વ ચેતના

ભાઈ લાલભાઈ છાટખાર

આત્મિક સ્વરાજ્ય—જન્મસિદ્ધ માનવ-અધિકાર :

પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ દ્વારા સ્વલ્પમાંથી વિરાટ બનવું એ માનવ-જીવનની સાધના છે. પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ એટલે જ જીવનમુક્તિ. મુક્તિ, કેવલ્ય, ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કે આત્મિક સ્વરાજ્ય માટેની ચિરયાત્રા અને સાધના જન્મજન્મમાંતરથી ચાલી રહેલ છે. આત્મિક સ્વરાજ્ય એ જન્મસિદ્ધ માનવ-અધિકાર છે. અધિકારની આ વસ્તુને ઓળખી લઈ, પુરુષાર્થ વડે તેની પ્રાપ્તિ કરી, તેના ઉપભોગ માટે મનુષ્યે તૈયાર થવાનું છે. જીવનની મહામૂલ્યવાન પાવન પળો અતિશય ત્વરિત ગતિથી પસાર થતી જાય છે. જે પળો જાય છે તે કોઈ ચે હિસાબે પાછી નથી આવી શકતી. જીવન પ્રતિબળ વધતું નથી જતું, પણ તે ઘટતું જાય છે. તેનો વધારેમાં વધારે સદુપયોગ કરી લઈ મનુષ્યે પોતાના ખોવાઈ ગયેલા આત્મિક સામ્રાજ્યને ફરીથી મેળવી લેવાનું છે. પૂર્ણ પ્રકાશમય જીવનની પ્રાપ્તિ એ માનવજીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય છે. તે લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ એ પ્રત્યેક મનુષ્યની પહોંચની વાત છે. તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસ દ્વારા બૌદ્ધિક સ્તરે અંકિત થતી માનસિક ભૂમિકા સ્વયં પોતાનામાં સંપૂર્ણ નથી. મનુષ્યે આત્મખોજ કરતાં કરતાં બુદ્ધિ અને તર્ક-વિતર્ક રચિત ગાંઠ અને ગૂંચો, વહેણ અને વમળોની પારના પ્રદેશમાં પહોંચી સ્થળ-કાળાતીત જ્ઞાન માટે આંતર ચેતનાના પ્રદેશમાં ડૂબકી મારવાની રહે છે.

જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો અંશાત્મક ઉપયોગ :

શબ્દ, રસ, રૂપ વગેરે વિષયો પર મનનું સામ્રાજ્ય છે. તેનું સંચાલન મન સ્થૂળ દષ્ટિએ દેખાતાં બાહ્ય ઉપકરણો પાંચ-જ્ઞાનેન્દ્રિય દ્વારા ચલાવે છે. આ ઉપકરણોને મસ્તિષ્ક સાથે

નેડતું ચૈતન્ય જ્ઞાનતંતુઓમાં આંદોલન જગાડે છે અને બુદ્ધિ આ આંદોલનોને ઝીલી અર્થ આપે છે. મન-બુદ્ધિની સહાયથી પણ પ્રત્યેક જ્ઞાનેન્દ્રિયનો પ્રમાણમાં જૂજ ઉપયોગ થતો હોય છે. મનુષ્ય સભાનપણે સાવધાનીથી જીવતો હોવા છતાંય મનની અમાપ શક્તિઓના માત્ર થોડાએક અંશનો જ તે ઉપયોગ કરતો હોય છે. જાગ્રત મનુષ્ય સર્વ પ્રથમ મન-બુદ્ધિને સમગ્ર રીતે શિસ્તબદ્ધ કરીને, તે દ્વારા જ્ઞાનેન્દ્રિયો પાસે સંપૂર્ણ-પણે કામ લેતો થઈ જાય છે. મન-બુદ્ધિ બંને વિવેકની પરમ કક્ષાએ પહોંચતાં વ્યક્તિના આવેગો, આવેશો અને ઉત્તેજનાઓનું શમન થઈ જાય છે.

આંતરૂ ચેતનાનો વિશ્વચેતના સાથે સંપર્ક :

ચૈતન્ય અવકાશાતીત છે અને તેની વ્યાપકતા સારાય પ્રહ્લાંડમાં છે. તે અમિત અને કાલાતીત છે. તે અમર અને શાશ્વત છે. ચૈતન્યને ગઈકાલ આવતીકાલ જેવાં ભૂતલવિધ્ય નથી. તેને તો માત્ર વર્તમાનની અત્યારની અમૃતમય ક્ષણ જ વરેલી છે. આ અમૃતમય વિશ્વચૈતન્ય સાથે પ્રત્યેક મનુષ્યની આંતરૂ ચેતનાનો સંપર્ક હોય છે. ચૈતન્ય પ્રત્યે અભાનતા ભલે હોય, પણ વ્યક્તિ ચૈતન્યમાં અને ચૈતન્ય વ્યક્તિમાં ધગકાર લે છે. મનુષ્યે બાહ્ય મન, આંતરૂ મન અને આંતરૂ ચેતના— એમ ક્રમે ક્રમે બધી કક્ષાઓને સર કરવાની છે. બાહ્ય મનના વ્યાપારો બંધ થતાં, મનનો સંપૂર્ણ લય થઈ અ-મન બનતાં, મનુષ્યમાં સુષુપ્ત અવસ્થામાં રહેલી શક્તિઓ જાગી ઊઠે છે અને તેનો આંતરૂ પ્રેરણાનો પ્રદેશ બુદ્ધિ જાય છે. આમ અતીન્દ્રિય દ્વાર ઊઘડી જતાં મનુષ્ય 'સ્વ'નો સ્વામી બની, પ્રારબ્ધ-પ્રજ્ઞા એમ સર્વ કંઈનો સ્વામી બની રહે છે.

આત્મસ્ફૂરણ, પ્રેરણા, સમજ અને સ્મૃતિ :

વિચારોના સંસ્કરણ, સંગીન ચિંતન અને સુચારુ ધ્યાન દ્વારા મિથ્યાભિમાન, માનસિક અકિંચનતા અને નૈરાશ્યની

વૃત્તિઓને જીતી લઈ મનુષ્ય ઉચ્ચતમ પદ, અપ્રતિમ પ્રતિભા અને શાંતિનો પ્રસાદ પામી શકે છે. શરીર-મન-આત્માની ત્રિમુખી સુસંવાદિતા આવશ્યક છે. એ પ્રાપ્ત થતાં ચિત-શક્તિની-વિશ્વ ચૈતન્યની અજબ દુનિયામાં પ્રવેશ મળે છે. મન રૂપી સૂક્ષ્મ અદૃશ્ય ઈન્દ્રિયના કાર્યપ્રદેશને સ્થળ-કાળ કે વજન-કદની મર્યાદાઓ દબાવ કરી શકતી નથી. મનમાં દષ્ટિગોચર થતા વિચાર, ઇચ્છા અને સ્મૃતિને ચૈતન્યશક્તિના અનુસંધાને મૂલવવાં જોઈએ. કેમકે મનના મૌન અને ધ્યાનમાં દિવ્ય ચેતના સ્ફૂરણ, પ્રેરણા, સમજ અને સ્મૃતિ મોકલે છે. ચિન્મયનું મૌન છોડાવીએ તો તે અવારનવાર આ રીતે વાત કરે છે. :

આંતરૂ અને બાહ્ય મન

'સ્વ'ને જીતનાર સૌ કોઈને જીતે છે. સંપૂર્ણ આત્મ સંયમ વગર માનસિક અને આત્મિક સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. આત્મલક્ષી આંતરૂ મનનો પરલક્ષી બાહ્ય મન ઉપર કાબૂ તે આત્મસંયમ છે. જાગ્રત આંતરૂ મન વિવેકબુદ્ધિ દ્વારા આવેગ, આવેશ અને ઉત્તેજનાના આક્રમણ ઉપર કાબૂ સ્થાપે છે અને આ કાબૂ આત્મસંયમ બક્ષે છે. આંતરૂ મનનો નકારાત્મક પક્ષ તે બુદ્ધિ છે અને હકારાત્મક સંગીન પક્ષ તે આંતરૂ પ્રેરણા પક્ષ છે. મનુષ્યમાં નકારાત્મક બુદ્ધિ-લક્ષી પક્ષ જાગ્રત હોય છે, પરંતુ આંતરૂ પ્રેરણાનો મહામૂલ્યવાન હકારાત્મક પક્ષ સુષુપ્ત હોય છે. બાહ્ય મનની નકારાત્મક બાજુ તે તર્કપક્ષ છે અને હકારાત્મક સંગીન બાજુ તે સંકલ્પ-બળ છે. ભય, કામ, અહંકાર અને સુખોપલોગવાસના— આ ચારેય ભાવ-આવેગો બાહ્ય મનની ઉપજ છે.

'અહ'નો લોપ અને આત્મભાવનો ઉદય :

આંતરૂ અને બાહ્ય મનની નકારાત્મક બાજુઓ— બુદ્ધિ અને તર્ક— દિનરાત કામ કર્યા કરે છે. બુદ્ધિ અને તર્કની

પાછળ રહેલો 'અહ' મનુષ્યની મહામૂલ્યવાન હકારાત્મક બાજુઓ-આંતરપ્રેરણા અને સંકલ્પબળ-નો વિકાસ થવા દેતો નથી. આ 'અહ' શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ત્રણેય ક્ષેત્રે આક્રમણ કરતો હોય છે. 'અહ'થી બચીને ચાલવા માટે નિત્યાનિત્યવસ્તુ વિવેકની પ્રતિક્ષણની સભાનતા જરૂરી છે. જીવન જીવવાની યોગ્ય પદ્ધતિ તે (૧) વિવેકબુદ્ધિયુક્ત આચરણ અને (૨) નિવેદનમય અનાસક્ત વ્યવહાર છે. ઇન્દ્રિયોને દબાવી દેવા કરતાં ઇન્દ્રિયોને વિવેકપૂર્વક સંયમિત બનાવવી તે જરૂરી છે. વિચારના વંદોળ અને તર્ક-વિતર્ક-થી મનને મુક્ત કરી, તેને સદાચાર, એકાગ્રતા, મૌન અને ધ્યાન દ્વારા શિસ્તબદ્ધ બનાવી વિશ્વચેતનાના દ્વારે લઈ જવાય તો આત્મસ્ફૂરણો અથવા આંતરપ્રેરણાઓ શરૂ થઈ જાય છે. કેમકે વિશ્વચેતના સાથે એકાત્મભાવ સઘાતાં મન સર્વત્ર સૌમાં પ્રતિપળે 'આત્મભાવ'નો અનુભવ કરે છે.

વિશ્વચેતનામાં રહેલ વિચાર-પ્રવાહો અને ધ્વનિ-તરંગો :

બ્રહ્માંડમાં સર્વ કંઈનું સર્જન વિશ્વચેતનાની ગતિમાંથી થાય છે. જડ-ચેતન જગતની ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓ અને માનવ-ઇતિહાસના તમામેતમામ પ્રસંગોનું ઉત્પત્તિસ્થાન આ વિશ્વચેતના છે. આ વિશ્વચેતના શાશ્વતી શક્તિ છે. તે શાશ્વત હુતી અને શાશ્વત અસ્તિત્વ ધરાવે છે. વિશ્વચેતનામાં વિચારોના પ્રવાહો અને શબ્દ-ધ્વનિઓનાં મોજાંઓ વહન કરતાં રહે છે. વિશ્વચેતનાભિમુખ આંતરચેતનાનાં સહાનુભૂતિભર્યાં આંદોલનો, પોતાને સાનુકૂળ હોય તેવા વિચાર-પ્રવાહોને વિશ્વચેતનામાંથી ગ્રહણ કરી લે છે. વ્યક્તિ પોતાની આંતરચેતનાની ભૂમિકાની કક્ષા અનુસાર વિશ્વવ્યાપક દિવ્ય ચેતનામાંથી વિચારપ્રવાહ પકડે છે અને વિશ્વચેતન્યના ચિન્મય પ્રભાવ નીચે આંદોલિત થતા વિચારપ્રવાહો અને ધ્વનિ-તરંગો આ રીતે આંતરચેતનામાં પ્રકટ થાય છે.

વિચારપ્રવાહ અને ધ્વનિ-તરંગોનું અવતરણ :

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે તીવ્રપણે સંવેદનશીલ વ્યક્તિ વિશ્વ-ચેતનામાંથી વિચારપ્રવાહો તેમ જ શબ્દ-ધ્વનિઓ પકડતી હોય છે અને તે રીતે ગ્રહણ કરેલા વિચારો કે ધ્વનિઓને (૧) સંભાષણ (૨) લેખન અને (૩) ભવિષ્યવાણી સ્વરૂપે અભિવ્યક્ત કરતી હોય છે. ધ્યાન દ્વારા આંતર જગતમાં ડૂબકી લગાવીને વિચારો કે ધ્વનિઓની આંતરપ્રેરણા ઝીલનાર વ્યક્તિ પોતાની અનુભૂત આમ વ્યક્ત કરતી હોય છે. કેટલીક વાર વિશ્વચેતના વ્યક્તિને ધ્યાનની શાંત પળોમાં, નિદ્રાપ્રવેશ પહેલાંની કે નિદ્રાત્યાગ સમયની ક્ષણોમાં કે ગાઢ નિદ્રા વખતના સૂચક સ્વપ્નદર્શનમાં ભવિષ્યની આગાહી આપે છે અને તે આગાહી પછી સત્યઘટના રૂપે ઘટિત થતી હોય છે.

ચિન્મય અને તપોધન મનીષીઓ :

વિશ્વચેતનાના કાર્યમાં કે તેની મદદ લઈને થતા કાર્યમાં સ્થળ-કાળની મર્યાદાઓ અસર કરી શકતી નથી. દૂરના ભૂત-કાળ, વર્તમાન કે ભવિષ્યની કોઈ પણ ઘટના વિષે વિશ્વચેતનામય બનેલું મન નિકટની પરિચિતતાથી વાત કરી શકે છે. વિશ્વચેતનામાં પ્રવેશ મળતાં, મનમાં કોઈ પણ જીવંત કે મૃત વ્યક્તિવિશેષના તમામ સ્મૃતિ-ચિત્રો પ્રતિબિમ્બિત થઈ જાય છે. વિશ્વચેતનાના અનંત ખજાનામાં માનવઇતિહાસમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી (૧) એકેએક વસ્તુ, (૨) દૃશ્ય અને (૩) ઘટના, કાયમ માટે અંકિત અને સંગ્રહિત થઈને રહે છે અને તે ત્રણેય વિશે ચિન્મયશક્તિ પ્રત્યેક પ્રકારની માહિતી અને જ્ઞાન ધરાવે છે. વિશ્વચેતન્યમાં ભવિષ્યમાં ઘટનાર વસ્તુ દૃશ્ય કે પ્રસંગ પણ નિશ્ચિત હોય છે. વ્યક્તિની આત્મચેતના તે વસ્તુ, દૃશ્ય અને ઘટનાને પ્રકાશિત કરી પ્રકટ કરવાની ક્ષમતા

ધરાવે છે. આત્મચેતનાનો વિશ્વચેતના સાથે સંપર્ક થતાં, વિશ્વચેતના પોતાનો સમસ્ત ખળનો પ્રકાશોજ્જ્વલ પ્રશા-
પ્રાપ્ત વ્યક્તિ સન્મુખ ખડો કરી દે છે. આમ ચિન્મય પોતાનાં
બંધ દ્વાર તપોધન મનીષીઓ પાસે ખુલ્લાં કરી દે છે અને
ભવિષ્યમાં ઘટનાર તમામેતમામ ઘટનાઓના ભંડારોની
ચાવી પણ તેમને સુપ્રત કરી દે છે. આવા તપોધનોની પ્રબળ
ઇચ્છા અને દૃઢ સંકલ્પ-બળના આંગણમાં ચૌદ ભુવનના
ખૂણામાં પડેલી દુર્લભ વસ્તુઓ પણ આકર્ષાઈને આવી પડે છે.

મનના મૌન દ્વારા મનના સંપૂર્ણ લય સુધી પહોંચી-
મનને અ-મન બનાવી દઈ—વિશ્વચેતનાના દ્વાર ખખડાવવા
જેવાં છે. મનની ક્ષિતિએ વિસ્તારતાં વિસ્તારતાં, મનને ક્ષિતિજ-
વિહીન બનાવી દઈ, પ્રકાશમય પૂર્ણજીવનની પ્રાપ્તિરૂપી
અંતિમ લક્ષ્ય-બિન્દુએ મનુષ્યે પહોંચવાનું છે.

પ્રાર્થના

હે, પ્રભુ મારા મનને સ્થિર કરો. એકાગ્ર કરો, શુદ્ધિથી તથા શાંતિથી
ભરી દો. તમારી કૃપાનો વરસાદ મારા પર વરસાવીને મારા જીવનનું પરમ
કલ્યાણ કરો. હું તમારી પરમ-કૃપાનો ચાતક બનીને બેઠો છું. તમે
આજ્ઞાન સુધી બીજા કોઈકાલ પર કૃપા કરી છે. તો મારા પર પણ
કરી દો. મને તમારું દેવ-દુર્લભ દર્શન આપો. તે સિવાય મને ચેત
નહિ પડે, ને શાંતિ નહિ મળે. તમારા તરફ ટકટકી લગાવીને બેસી
રહ્યો છું. તમારા સિવાય મારે બીજા કોઈનો પણ આધાર નથી. તમે
મારા પિતા છો, મારી માતા છો, મારા ગુરુ, સખા, સ્વજન અને
એક માત્ર હિતેચ્છુ છો. તમે મારા તરફ નહિ જુઓ તો બીજું કોણ
બેશે? તમે મદદ નહિ કરો તો બીજું કોણ કરશે? તમારા વિના મારું
બીજું છે જ કોણ?

(પૂ. શ્રી યોગચરણનાં પુસ્તક - 'સાધના' માંથી)

“પ્રેમ ને વ્યાકુળતાથી દર્શન થાય”

સતસંગી

હું બહુ ભણેલી નથી. મારો અભ્યાસ માત્ર ચાર ચોપ-
ડીનો જ છે અને તે પણ પૂરો નહિ. છતાં મારા દાદાના સંસ્કારો
રોને ક્રીધે મને થોડું સંસ્કૃત પણ વાંચતાં શકે છે. ગીતા,
વગેરે હું વાંચી શકું છું.

મારા દાદા ચુસ્ત સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના. તેઓ તે
સંપ્રદાયના તેમ જ સહજનંદ સ્વામીના પદ્મશિષ્ય ગોપાલાનંદ
સ્વામીના વંશમાં બીજી પેઢીએ થાય. એટલે ઘરના સંસ્કાર
ને વાતવરણ ધાર્મિક. વળી મારા દાદા જે ઘરમાં રહેતા તે
ઘરમાં જ પરમ પૂ. ગોપાલાનંદ સ્વામીનો જન્મ થયેલો.
ત્યાં જ તેઓ મોટા થયેલા અને સંસારનો ત્યાગ કરતા પહેલાં
એ ઘરમાં જ ઘણી બધી લીલાઓ તેઓએ કરેલી.

માને બા હું માત્ર દોઢ વર્ષની હતી ને શુભરી ગયેલી.
એટલે મરા દાદા-દાદીએ મને પ્રેમપૂર્વક ઊછેરી મોટી કરેલી.

માર દાદા ગામડામાં વૈદનો ધંધો કરતા. આયુર્વેદિક
દવાઓ ને માત્રાઓ બંધે બનાવતા. એટલે ધંધા અંગે અગર
વ્યાવહારિક કામે તેમને ઘણી વાર બહાર ગામ જવું પડતું. તેઓ
બહારગામ બન્ય એટલે ઘરે સૂવા આવવા મારે લાલજીભાઈ
નામના એ આદિવાસીને કહી જતા.

એક વખત મારાં લગ્ન પછી હું મારા દાદાને ઘેર હતી.
ત્યારે દાદા બહાર ગામ ગયા. ગોઠવણ સુજબ લાલજીભાઈ
સૂવા આવ્યા. બીજા દિવસે દાદા આવ્યા ત્યારે લાલજીભાઈએ
વાતવાતમાં હું, “દાદા, હું અહીં સૂવા આવું છું ત્યારે ઘણી
વાર એક સાંજે રાતે બાર વાગે ઘરમાં જતો ને વહેલી સવારે
ઘરમાંથી બહાર નીકળતો બેઠો છું.”

દાદાએ તુરત જ પૂછ્યું, “સાધુ કેવા દેખાય છે?”

તેણે કહ્યું, “સ્વામીનારાયણના સાધુ જેવા. પરંતુ બહુ ઊંચા નહિને જાડા પણ નહિ, મધ્યમ કાઠીના.”

દાદાએ કહ્યું એ તો નક્કી ગોપાલાનંદ સ્વામી જ !

હું પણ પાસે ઊભી ઊભી આ વાત સાંભળતી હતી. એટલે મને થયું — “આ લાલજી કેટલો ભાગ્યશાળી કે એને સ્વામીનાં દર્શન થાય છે. હું એમના જ કુળમાં જન્મી છું, ને આ ઘરમાં જ વરસેથી રહું છું છતાં મને કદી દેખાતા નથી ! કેવી કમભાગી !” એવા વિચારો આવવા માંડ્યા. હૃદય પણ લાગણીથી ભરાઈ ગયું. આંખમાં આંસુ આવી ગયાં ! દિવસના ઘણા વખત સુધી મનમાં એ ભાવો ઘુંટાત રહ્યા.

પરંતુ એ રાતે જ એક અજબ ઘટના બની. શ્રી ગોપાલાનંદ સ્વામી મારા સ્વપ્નમાં આવ્યા. એમને જોતાં જ મને એમનો ખ્યાલ આવી ગયો. મેં એમને દૂસ્થી નીચે જમીન ઉપર માથું અડાડી પ્રણામ કર્યાં.

તેઓ તરત જ બોલી ઊઠ્યા, “બેટા, કેમ તું દૂસ્થી પગે લાગે છે?”

મેં કહ્યું, “સ્વામી, આપણા સંપ્રદાયમાં તો સ્ત્રીથી સાધુને ન અડાય. એટલે મેં દૂસ્થી પ્રણામ કર્યાં.”

તેઓએ તુરત જ કહ્યું, “બેટા, તું તો મારી દીકરી છે. તારાથી તો મને અડીને પગે લગાય.” એ સાંભળી મને ખૂબ આનંદ થયો. મેં તેમનાં બન્ને ચરણોમાં મારું માથું ઢાળી દીધું. તેઓએ મારા માથે પ્રેમપૂર્વક હાથ મૂક્યો ને આશીર્વાદ આપ્યા. મને ખૂબ ધન્યતા લાગી. પછ મારી આંખ ઊઘડી ગઈ....મને ખાતરી થઈ કે એ સ્વપ્નહતું... પરંતુ મને બધું જ ખરાબર યાદ હતું. સ્વામીજીનું સ્વરૂપ,

તેમનાં કપડાં ને મુખ ઉપરના ભાવ. આજેય આંખ બંધ કરું એટલે એ બધું મન આગળ તુરત જ ખડું થાય છે.

તે પછી અનેક વાર સ્વામીને ખૂબ ખૂબ ભાવથી યાદ કર્યાં છે, પ્રાર્થના કરી છે, પરંતુ દેખાયા નથી. કદાચ તે દિવસના જેવો ભાવ મારામાં નહિ ઉદ્ભવવાતો હોય !

શ્રી ગોપાલાનંદ સ્વામીનું આ સ્વપ્ન મારા જીવનના અમૂલ્ય ખજાનાના ઘરેણા સમુ મારા મનમાં આજેય મેં સાચવી રાખ્યું છે.

માર્યા હૃદયથી તલસાટપૂર્વક પ્રભુ અગર તો સંતપુરુષને આપણે યાદ કરીએ તો આપણો ભાવ એમને પહોંચે છે જ. એની મને આ પ્રસંગથી પ્રતીતિ થઈ.

રેશમી વસ્ત્રો જેમ વ્યક્તિનું આજ્ઞ સૌંદર્ય વધારે છે,
તેમ સહગુણો માણસનું આંતરિક સૌંદર્ય વધારે છે.

The New Vinod
Silk Mills Private Ltd.

Kasturchand Mills Estate, Dadar, Bombay

Most trusted name for processing of
polyester, Acrylic Polyester / Viscose Suitings & Shirtings
& Top Dyed Suitings & all Varieties of Synthetic Fabrics

પ્રકાશને પંથે

શ્રી યોગેશ્વરજી

૧૧. જીવનવિકાસની પ્રેરણા અને પરિવર્તન

માનવના જીવનવિકાસમાં કેટલાંક ચોક્કસ વરસો ખૂબ જ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. એવી ક્રાંતિકારી ક્ષણો જીવનમાં કદી કદી ઉત્પન્ન થાય છે કે તે જીવનમાં સિમાચિહ્ન સમી થઈ પડે છે. દરેક માનવજીવન માટે આ વાત વધતે જાય છે અંશે સાચી ઠરે છે મારા સંબંધમાં પણ એમ જ સમજી લેવાનું છે. નવમું વરસ મારા જીવનમાં ઘણું ક્રીમતી હતું. ચૌદમું વરસ પણ તેવું જ હતું. તે વરસે મને જીવનના ચોક્કસ ઘડતરની પ્રેરણા પૂરી પાડી. જીવનની શુદ્ધિની જાંખના તે દરમિયાન બગી ઊઠી. તે દરમિયાન પ્રગટ થયેલા સંસ્કારો ને વિચારો તે પછીનાં વરસોમાં વધારે ને વધારે પ્રબળ બનવા તથા ફાલવા લાગ્યા.

ચૌદમા વરસની પહેલાંથી જ મને એક સારા, સદ્ગુણી હોશિયાર વિદ્યાર્થી બનવાની ઈચ્છા થઈ. ખૂબ સારો અભ્યાસ કરીને જીવનને ઉજ્જવલ કરવાની મારામાં કામના બગી. કેટલાક મહાપુરુષો શરૂઆતમાં રોજનિશી રાખતા એવું મેં સાંભળેલું. તેથી મને પણ રોજનિશી રાખવાનું મન થયું. એનો અમલ પણ મેં કરી દીધો.

તે દિવસોમાં મને ગીતાનું વાચન કરવાનું મન થયું. ગીતા તરફ મારું ધ્યાન કેવી રીતે ખેંચાયું તે બાજુવા જેવું છે. મુંબઈમાં સેન્ડહસ્ટ રોડ પર આવેલી કબુબાઈ હાઈસ્કૂલમાં મને અંગ્રેજીના અભ્યાસ માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો. તેમાં અંગ્રેજી થોડા ધોરણથી ગીતાનો વિષય દાખલ કરેલો, તે માટે એક શાસ્ત્રીની નિયુક્ત કરવામાં આવેલી. શાસ્ત્રીજી ભારે વિદ્વાન અને મિલનસાર હતા. એ અર્થ સાથે એકાદ

જે અધ્યાયોનો અભ્યાસ કરાવતા. પાછળથી અમારી સંસ્થામાં પણ તેમની નિમણૂક કરવામાં આવેલી તેમની ગીતા શીખવવાની પદ્ધતિ ઘણી સારી હતી. વિદ્યાર્થીઓ તેમનો લાભ ભાગ્યે જ લેતા. છતાં પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજના પ્રયાસથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં પાસ કરાવનારા એક વિષય તરીકે ગીતાનું મહત્ત્વ સમજીને પણ તેનો પાઠ કરતા થઈ ગયા.

એ સંજોગોમાં ગીતા મારા હાથમાં આવી. મેં સાંભળ્યું હતું કે ગીતા ભારતનો જ નહિ પણ સમસ્ત સંસારનો એક મહાન ધર્મગ્રંથ મનાય છે. વળી એમ પણ સાંભળ્યું હતું કે મહાત્મા ગાંધીજી જેવા મહાપુરુષ તેનો નિત્યપાઠ કરે છે. એટલે તેનો પરિચય કરવાનું મન તો મને ક્યારનું ય થયું હતું. ગીતાના સંસ્કૃત શ્લોકોને સમજવાનું કામ મારે માટે સહેલું ન હતું. છતાં પણ શ્લોકોનો ઉકેલ મારા માટે ધાર્યા કરતાં સહેલો થઈ પડ્યો. તે માટે શરૂ-શરૂમાં મેં શ્લોકોને બદલે વધારે ને લગભગ બધું જ ધ્યાન તેના ગુજરાતી અર્થ પર આપવા માંડ્યું તેથી મને લાભ થયો. પછી તો મેં ગીતાવાચનનો નિયમ જ કરી નાખ્યો. ગીતાના બધા અધ્યાય સમજવા સહેલા નથી. તેમાંથી બારમો, પંદરમો, સોળમો ને બીજો એ ચાર અધ્યાય પ્રમાણમાં વધારે સહેલા છે. તેમાંથી પણ બીજો અધ્યાય હું વારંવાર વાંચતો. તેમાં વર્ણવેલાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો મારું ખાસ ધ્યાન ખેંચતાં. મારા માટે તે પથપ્રદર્શનની સામગ્રી જેવાં થઈ પડ્યાં. તેના મોટા ભાગના ભાવ મને સમજવા માંડ્યા. તે લક્ષણો પ્રમાણે મેં મારા જીવનને સરખાવવા માંડ્યું. જે સ્થિતપ્રજ્ઞ છે તે કામ અને ક્રોધથી પર છે: કામિની, કાંચન ને કાયાની આસક્તિમાં ફસાતો નથી. અહંકાર, રાગદ્વેષ ને મમતાથી રહિત હોય છે: ભય તેને લાગતો નથી: મન અને

ઇન્દ્રિય પર તેનો કાબૂ હોય છે : તેનું મન પરમાત્મામાં રમી રહ્યું હોય છે અને પરમાત્મા સાથે એકતાર બની ગયું હોય છે. તેના જીવનની નદી અનંત કાળથી વહેતી વહેતી છેવટે પરમાત્માના પરમ સાગરને મળી ગઈ હોય છે : તેથી તેના તન, મન ને વચનમાં પરમ શાંતિ, પ્રેમ ને પવિત્રતા ફરી વળી હોય છે. : તે સદ્ગુણ ને સુવિચારની મૂર્તિ જેવો બની જાય છે. એવાં એવાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણોનો વિચાર કરીને મને થયું કે મારે પણ સદ્ગુણની મૂર્તિ બનવું જોઈ એ જીવનને સુવિચાર ને સત્કર્મથી સંપન્ન બનાવવું જોઈ એ. પ્રેમની મૂર્તિ બનવું જોઈ એ. પરમાત્માની પાસે પહોંચવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈ એ. જીવનની એવી રીતે મહાન બનાવી શકાય.

જીવનના ઘડતરની યથાર્થ સમજ પૂરી પાડવામાં એવી રીતે ગીતાએ મને ખૂબ ખૂબ મદદ કરી. માતાની પેઠે પ્રારંભમાં તેણે મને માર્ગદર્શન આપ્યું, જીવનની શુદ્ધિ ને જીવનના વિકાસની નક્કર પ્રેરણા પૂરી પાડી. રાજ રાતે સૂતાં પહેલાં આખા યે દિવસનું મનન કરવાની ટેવ મને ખૂબ મદદકારક થઈ પડી. પછી તો હરેક જણે મન જાણે કે વિવેચકની જેમ જાગૃત રહેતું ને થયેલી કે થઈ રહેલી ભૂલને પકડી પાડી તે પ્રત્યે વિરોધ નોંધાવતું. મારામાં પહેલેથી જ બહુ દુર્ગુણો ન હતા. તોપણ જે હતા તે પણ આત્મનિરીક્ષણની આ નવી ટેવ દ્વારા દૂર થવા માંડ્યો. મારા જીવનમાં એવી રીતે નવો રસ ને નવો પ્રકાશ પ્રકટવા માંડ્યો. જીવનનું મંથન શરૂ થયું.

ગીતા પ્રત્યેનો મારો પ્રેમ ને પૂજ્યભાવ એ પછી તો દિવસે દિવસે વધતો ચાલ્યો. તેમાં કદી ઓટ આવી નથી. પછીનાં વરસોમાં ગીતાના રહસ્યને યથાશક્તિ સમજવા

કોશિષ કરતો રહ્યો. તેથી મને અનહદ આનંદ થયો અને અપાર લાલ થયો.

(૨)

ગીતાના પ્રારંભના પરિચયના એ દિવસોમાં એક બીજો પ્રસંગ બન્યો. તેણે પણ જીવનશુદ્ધિની દિશામાં મને મદદ કરી. મારા તે વખતના જીવનમાં પણ જાણે કે ઈશ્વરની આકસ્મિક કૃપાનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો. વાત એમ બની કે એક દિવસ મારા હાથમાં અચાનક શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવનચરિત્ર આવી ગયું. ઈશ્વરે પોતે જ કૃપા કરીને એ યોગ ભણો કર્યો અથવા તો રામકૃષ્ણદેવે પોતે જ, મુંબઈની સંસ્થામાં, જીવનવિકાસના પ્રયોગની સમજ પૂરી પાડવા, પુસ્તકાકારે સ્થૂળ સ્વરૂપ લઈ ને જાણે કે મારા જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. રામકૃષ્ણદેવનું પુસ્તક જોતાં વેંત મને આનંદ થયો. અંતરમાં કોઈ અનેરી લાગણી થઈ.

રામકૃષ્ણદેવના જીવનનું વાચન મારે માટે રસિક થઈ પડ્યું. તેમના જીવનના પ્રસંગો જેમ જેમ મારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થવા માંડ્યા તેમ તેમ મારો રસ વધતો ગયો. તેમનું જીવન કેટલું સુંદર છે? સંસારના આધ્યાત્મિક ઇતિહાસની એ એક મહામોઘી મૂડી છે. પરમહંસદેવ ભારતના જ નહીં પણ સારા સંસારના છે. તેમના જીવનચરિત્રે મારા જીવનમાં નવો પ્રકાશ પહોંચતો કર્યો. ઈશ્વરના સાક્ષાત્કાર માટેના તેમના સાધના પ્રયોગો મેં વાંચ્યા. તેમનું જગદંબા સાથેનું અખંડ અનુસંધાન જોયું. વિવેકાનંદનું તેમણે કરેલું ઘડતર જોયું. તેમના સરળ છતાં સારૂપ ઉપદેશનું મનન કર્યું. તેમનું જીવન ધર્મનો અનુવાદ અને સાધનાનો પ્રત્યક્ષ તરજુમો હતું. મને તેમાંથી ઈશ્વરના દર્શન અને તેને માટેની પ્રેરણા મળી.

સાથે સાથે જીવનની ઉચ્ચતાનું જે મહાશિખર સર કરવાનું છે તેનો મને ખ્યાલ આવ્યો. રામકૃષ્ણદેવ જેવા મહાન પુરુષ થવાની ને ઈશ્વરની કૃપા મેળવવાની મને ભાવના થઈ. મને થયું કે મારો જન્મ તે માટે જ છે. મારા જીવન દ્વારા ઈશ્વર એ ભાવના પૂરી કરવા માગે છે. રામકૃષ્ણદેવના જીવનનું વાચન પૂરું કર્યું ત્યારે હું એક વસ્ત્ર પહેરીને અગાસીના બારણા પાસે બેઠેલો, પુસ્તકમાં શ્રી રામકૃષ્ણદેવનો ફોટો હતો. મેં એને આંખમાં આંસુ સાથે પ્રણામ કર્યા ને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું કે, “હે પ્રભો! મને તમારા પ્રેમામૃતનું પાન કરાવો. મને તમારા જેવો પવિત્ર, પ્રભુપરાયણ અને મહાન બનાવો. કાયા, કાંચન ને કીર્તિના મોહમાંથી કાયમને માટે મુક્તિ અપાવો. મારા પર ઈશ્વરની-જગદંબાની સંપૂર્ણ કૃપા વરસી બધે તે માટે આશીર્વાદની વૃષ્ટિ વરસાવો. મને સંસારમાં આસક્ત થવા દેશો નહીં. કાયમ માટે મારી સંભાળ રાખીને શુદ્ધ, ભુદ્ધ, મુક્ત ને પૂર્ણ બનાવી દેજો.”

એ પ્રસંગ આજે પણ યાદ આવે છે ત્યારે અંતરમાં અનેરી લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રસંગ અને એ દિવસ, જીવનનો યાદગાર ને પુણ્યવાન પ્રસંગ ને દિવસ હતો એમાં શંકા નહીં.

(૩)

રામકૃષ્ણદેવના જીવનનું વાચન પૂરું કર્યા પછી તેમના જેવા બીજા સતોનાં જીવનચરિત્રોનું વાચન કરવાનું મને મન થયું. પરિણામે મેં સ્વામી વિવેકાનંદ, રામતીર્થ, મહર્ષિ દયાનંદ ને સ્વામી શ્રદ્ધાનંદનાં જીવનચરિત્રો વાંચી લીધાં. સ્વામી ભાસ્કરાનંદ, પ્રદ્યાનંદ, પયહારી બાબા ને તૈલંગ સ્વામીના જીવનના વાચનથી પણ વધારે મદદ મળી.

રામકૃષ્ણદેવના જીવનમાંથી પરમાત્માનાં દર્શન માટે તેમણે જે કડિન સાધનાનો આધાર લીધેલો તેનું વર્ણન મેં

પ્રથમ રસપૂર્વક વાંચ્યું હતું. એટલે માણસે પોતાના જીવનમાં બને તેટલો પ્રયાસ કરીને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો જોઈએ એ ભાવ મારા મનમાં દબ થઈ ગયો. મને થયું કે પરમ-હંસદેવની જેમ મારે પણ પરમાત્માનું દર્શન કરવું જોઈએ.

આથી ઈશ્વરની ઈચ્છા કે પૂર્વજન્મના સંસ્કાર ગમે તે કારણથી મારા જીવનને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની દિશામાં આગળ વધારવાની ઈચ્છા દિવસે દિવસે પ્રબળ થતી ગઈ. પરિણામે મારા જીવનનો ક્રમ બદલાઈ ગયો. મેં દિવસનો વધારે ભાગ વિદ્યાર્થીઓથી દૂર એકાંતમાં જ ગાળવા માંડ્યો. નવરાશનો વખત સારા સારા વાચન અને વિચારમાં વીતાવવા માંડ્યો. સ્કૂલમાં હું મોટે ભાગે બપોર સુધી જ રહેતો ને પછી હેંગીંગ ગાર્ડન પર છેક ઉપર જઈ કોઈ ઝાડની છાંયામાં આરામ કરતો ને જીવનનાં ઘડતરની વાતો વિચારતો. હેંગીંગ ગાર્ડનના વચલા ભાગમાં તે વખતે એક ઝરણું હતું. ઝરણાની અંદર પગ મૂકીને હું કલાકો સુધી એ સુંદર ને શાંત વાતાવરણમાં બેસી રહેતો. હેંગીંગ ગાર્ડન જતી વખતે મને એમ લાગતું કે હું કોઈ મહાન વિશ્વવિદ્યાલયમાં જઈ રહ્યો છું. કુદરત એક મોટું વિશ્વવિદ્યાલય નહીં તો બીજું શું છે? ચાર દીવાલના બનેલા વિશ્વવિદ્યાલયમાં જે શિક્ષણ મળે છે તેના કરતાં કુદરત પાસેથી માણસને ઓછું શિક્ષણ નથી મળતું. માણસની આંખ જે ઉઘાડી હોય ને શ્રદ્ધાશક્તિ તાજી હોય તો કુદરતને જોળે બેસીને તે ઘણું ઘણું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. નદી, ઝરણું, સાગર, આકાશ તથા વૃક્ષો, પુષ્પો ને સંધ્યા તથા ઉપાના રંગો તેને ડહાપણ અને જીવનપરિવર્તનના કેટલાયે અવનવા પાઠ આપી શકે છે. મને પોતાને કુદરત પાસેથી ઘણું શિક્ષણ અને ઘણી શાંતિ મળ્યાં છે.

આનો અર્થ એમ નથી કે મને સ્કૂલના અભ્યાસ પ્રત્યે અણગમો કે અનાદર હતો. પણ મારી બુદ્ધિમાં મને વિશ્વાસ

હોવાથી ભણતરની વધારે પડતી ચિંતા હું નહોતો કરતો. પરીક્ષાની આગળના દિવસોમાં હું પરિશ્રમપૂર્વક અભ્યાસ કરતો એટલે પરિણામ સુંદર આવતું. મારો નંબર મોટે ભાગે પહેલા ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં જ રહેતો, એટલે શિક્ષકોને મારે મોટે સદાય સદ્ભાવ રહેતો.

સુવાતું સ્થળ પણ મેં ફેરવી નાખ્યું. એકાંત અને શાંત વાતાવરણનો વિચાર કરીને મેં ઉપરની અગાશીમાં સુવાનો નિયમ રાખ્યો. વરસાદના દિવસોમાં હું હોલની પાસેની ગેલેરીમાં સૂઈ રહેતો. આવી રીતે સૂઈ રહેવાતું કાર્ય સંસ્થાના નિયમ વિરુદ્ધ ગણાતું. પરંતુ એક સારા વિદ્યાર્થી તરીકે એટલી નાની ઉંમરમાં સંસ્થામાં મારી પ્રતિષ્ઠા હતી એટલે ગૃહપતિએ મને રજા આપેલી, એ રીતે મારું કામ સહેલું થયું હતું.

તે દિવસોમાં મેં રાતે વહેલા ઊઠીને પ્રાર્થના ને ધ્યાન કરવાની ટેવ પાડેલી. તે ટેવ પાછળથી પણ ચાલુ જ રહી. રાતે લગભગ એક વાગ્યાની આસપાસ ઊઠીને જ હું પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતાં અગાશીમાં આંટા મારતો. પછી પથારીમાં બેસી ધ્યાન કરતો. ધ્યાન કરવાની ઠોઠી ખાસ વિધિની મને ખબર ન હતી. પણ મારું વલણ મોટે ભાગે શ્વાસોસ્છ્વાસની ગતિ બંધ કરવા તરફ રહેતું. શ્વાસોસ્છ્વાસ શાંત થતાં તરત સમાધિ થાય તેમ હું માનતો. રામકૃષ્ણદેવનું અનુકરણ કરવા મેં વસ્ત્ર ફેર કરીને ધ્યાન કરવા માંડ્યું. પણ એમ કાંઈ રામકૃષ્ણદેવની જેમ સમાધિ ઓછી થાય? તે મોટે તો અસાધારણ અભ્યાસ ભેઈએ. છતાં પણ મને એ દશામાં આનંદ જરૂર મળતો. શરીરના ભાનને બૂલી શકતો નહીં અથવા દેહાધ્યાસથી પર ઊઠી શકતો નહિ, પણ મનમાં ખાસ સંકલ્પ-વિકલ્પો પણ ઊઠતા નહીં. તેથી મનને શાંતિ લાગતી ને મારો બધો વખત આનંદમાં વીતી જતો.

હરિમિલનની આશ

શ્રી ઇન્દિરાદેવીના
ભજનનો ભાવાનુવાદ

મનમાં હરિમિલનની આશ
મનમાં પિવમિલનની આશ.

દૂર દેશથી આવી વેરાગણ
પિવની કરે તલાશ,
હરિ દરશનની આહ છે દિલમાં
ગુરુ મિલનની આશ.
—મનમાં.

જ્ઞાન ધ્યાન ના ભાણું, સ્વામી!
રૂપ રંગ ના પાસ,
કરી યત્ન શું પામું તમને?
મનમાં થાઉં નિરાશ.
—મનમાં.

અવગુણ નાથ ન દેખો મારા,
પરખો પ્રેમની પ્યાસ...
ભલી બૂરી પણ હું છું તારી,
રાખો ચરણની પાસ.
—મનમાં.

ધન દોલતની નથી આહતા,
સુખની કુંચે આશ,
આહું કેવલ માધવ તમને,
પૂરી કરો મમ આશ.
—મનમાં.

દિલ દેતાં દેખાય

શ્રી પ્રભાવતીબેન પંજવાણી

(રાગ : વૈશ્ણવ જન તો તેને કહીએ)

હું નો પડદો જાય હડી તો
હરિનાં દર્શન થાય જો,
પડદા પાછળ પ્રીતમ છૂપાયો
એ ક્યાંથી દેખાય જો? —હું નો.

હું ની આંડે હરિજી ઊભા
હૈયાથી ના દૂર જો,
પ્રાણુજીવન! પડદો હડી જતાં
ઉમટે પ્રીતનાં પૂર જો.
વાદળ વીખાતા સૂર્ય જણાયે,
એ માધવનો મહિમાય જો. —હું નો.

“હું” છે માનવ મનની આંડે
તોતિંગ મોટી દીવાલ રે,
તૂટે ન તોડતાં સુરંગ ફોડતાં
કોની હોય મજલ રે?
તોડતાં પોલાદી પહાડ શો પડદો,
ઝાંખી જીવનની જણાય જો. —હું નો.

‘જ્યોતિ પ્રભા’? જીવનની આંડે
ધેરાણી કોઈ જાળ જો,
તોડી જાળને પ્રભુના ચરણે
નિહંગાની ઘું ઢાળ જો.
પ્રભુ પ્રીતમથી પ્રીત પુરાણી
દિલ દેતાં દેખાય જો. —હું નો.

‘ભાવ-ભૂખ્યો ભૂધર’

શ્રી જગદીશચંદ્ર એસ. આચાર્ય

ભાવના હોય ત્યાં ભૂધર દોડતો રે,
ભાવના હોય ત્યાં કદીયે ન જાય...
ભાવનો ભૂખ્યો ભૂધર જાણુજો રે,
પ્રેમને પરવશ પ્રભુજી થાય.
—ભાવના.

ભાવ-નગરમાં એનો નિવાસ છે રે,
ભાવથી ગીતો તો પ્રકટ થાય રે.
—ભાવના.

નેહવિણા નૈવેદ્ય રાજભોગ ત્યાગતો રે,
ભાવની ભાજી એ ભાવથી ખાય.
—ભાવના.

ઘટ ઘટમાંહી ગોવિંદ વિરાજતો રે,
કણ-કણ મધ્યે છે કેશવરાય.
—ભાવના.

જગદીશ ભક્ત-આધીન ભગવંત રે,
ભક્ત જ્યાં બોલાવે ત્યાં એ ધાય.
—ભાવના.

“મનુષ્ય-દેહ અતિ દુર્લભ છે, એને પામીને ઈશ્વર ઉપર નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ. ઘણા જન્મોને અન્તે આ મનુષ્ય-દેહ મળે છે. જે મનુષ્ય-દેહ નાશવંત છતાં પણ પુરુષાર્થ કરી, દૈવેચ્છાથી સંપાદન કરીને, પુરુષે તે દેહ જ્યાં સુધી પડે તહિ, ત્યાં સુધીમાં શીઘ્ર કલ્યાણને માટે પ્રયત્ન કરવો. વિષયોનું સુખ તો પશુઓના અવતારમાં પણ મળે છે.”

સંગીતજ્ઞે હાથમાં સિતારને લીધી તો ખરી,
કિન્તુ બીજી જ ક્ષણે એને બાણ પર મૂકીને કહ્યું:
“સિતારના સુરીલા સુસ્વર છોડવાનો મૂડ નથી.”
અને સિતાર સ્વરૂપ પણ વાગી જ નહિ,
ના વાગી શકી.

કવિએ કલમ લઈને કાગળ ઉપર લખવા માંડ્યું,
કિન્તુ બીજી જ પળે કહ્યું:
“આજે નહિ લખાય, નહિ લખી શકાય.
શબ્દના અને અર્થના સહસ્યનું ઉદ્ઘાટન નથી થતું.
આજે મૂડ નથી.”

કળાકારે પીંછી લઈને કશુંક કળાત્મક દોચું,
એકાદ રેખા ખેંચી,
કિન્તુ બીજી જ ક્ષણે પીંછી પાછી મૂકીને કહ્યું:
“ચિત્ર નહિ દોરી શકાય,
આકૃતિ લેશ પણ નહિ અંકિત થાય.
આજે મૂડ નથી.”

સલાહકારે સુફિયાણી સલાહ આપતાં કહ્યું,
“કાલે આવો તો ?
કાલે સલાહ અવશ્ય આપીશ, આપી શકીશ.
આજે મૂડ નથી.”

સરિતાનું અભિસરણ થયે જ જાય છે,
વાયુ વહ્ય જ જાય છે,
રવિ કદીએ રત્ન ઉપર જાય છે ?
ધરતી અને આસ્માન થાક ખાય છે ?
જે જીવનના અલૌકિક આદર્શની સાથે—તમારી સાથે
અનુસંધાન સાથે છે.

એને વળી મૂડ શું ?
ને મૂડ નથી એવું શું ?

મૂડ મોટો નથી. મોટો માનવ છે.
કિન્તુ એ ભૂલી જવાય છે,
ત્યારે મૂડ મોટો જણાય છે.

યોગદર્શન

શ્રી યોગેશ્વરજી

તદા દ્રષ્ટુઃ સ્વરૂપેઽવસ્થાનમ્ ।

[તે વખતે ચિત્ત આત્મસ્વરૂપમાં મળી જાય છે.]

ચિત્તની અંદર અનેક જાતની સારી ને નરસી વૃત્તિઓ
પેદા થાય છે. તે સૌને શાંત કરી દેવી, કે તેમનો નિરોધ કરવો,
તેને પતંજલિ યોગ કહે છે.

ચિત્તની વૃત્તિનો નિરોધ તો અનેક જાતનો જોવા મળે
છે. ક્રીટ આવે છે, ચક્કર કે તમ્મર આવે છે, અથવા હીસ્ટીરીયા
થાય છે, ત્યારે પણ ચિત્તની વૃત્તિનો નિરોધ થઈ જતો દેખાય
છે. તે ઉપરાંત સુષુપ્તિ અવસ્થામાં અથવા નિદ્રાની દશા દર-
મ્યાન પણ તેવો નિરોધ થઈ જાય છે. હીપનોટીઝમ કે મેસ્મે-
રીઝમના પ્રયોગોથી ને ધ્યાન કે પ્રાણાયામ જેવી બીજી પ્રક્રિ-
યાઓથી પણ તેવો નિરોધ શક્ય બને છે. તો શું તે બધાને
યોગનું નામ આપવું ઉચિત છે ? તેવી દશાનો અનુભવ કર-
નારને યોગી તરીકે શું ઓળખવો ? દાડૂ ને શરાબ જેવાં કેફી
પીણાં પીને માણસ પ્રલાપ કરે છે ને છેવટે બેહોશ બને છે
ત્યારે તેની વૃત્તિનો પણ નિરોધ થાય છે. તો શું શરાબીને
કે દાડૂડિયાને યોગી કહેવાય ? વળી દાડૂ, શરાબ ને ચરસ જેવાં
કેફી દ્રવ્યોનાં વ્યસનને યોગ કે સાધનામાં સહાયક ગણી શકાય ?

આપણે ઉપર વર્ણવ્યો એવો નિરોધ ગમે તે રીતે થતો
હોય તોપણ તે જડ છે. તેને યોગનું મહિમાવંતુ નામ ના
આપી શકાય. તેવો નિરોધ તામસી હોય છે. તેના પરિણામે
માણસને પોતાના મૂળ સ્વરૂપનું અથવા આત્માનું દર્શન કે
ભાન અથવા જ્ઞાન થતું નથી.

વળી બીજી મહત્વની ને યાદ રાખવા જેવી વાત એ છે કે તેવી નિરોધની દશામાંથી જાગૃત થયા પછી માણસનું ચિત્ત એવું જ પહેલાં જેવું જ રહે છે. તેની ચિત્તવૃત્તિમાં, ભાવનામાં કે દૃષ્ટિમાં ઉચ્ચતા નથી આવતી, અગર તેા કોઈ પ્રકારનું સુખદ, સુંદર ને મંગલ પરિવર્તન પણ નથી થતું. તેવા નિરોધના અંતે માણસ પોતે એવો ને એવો જ રહે છે. બદકે કેટલીક વખત તેા વધારે સુસ્તી, ગમગીની, નબળાઈ કે થાકનો અનુભવ કરે છે. તેને કોઈ વિશેષ દર્શન અથવા અનુભવનો આનંદ મળતો નથી. ઊંડી સનાતન શાંતિમાં તે સ્નાન પણ નથી કરતો. એવા જડ નિરોધથી તેનું જીવન ધન્ય ને મુક્ત તથા ઉત્તમ પણ નથી બનતું. એટલે જ ચિત્તની વૃત્તિના એવા જડ નિરોધને આપણે યોગ નથી કહી શકતા. પરંતુ કોઈ વ્યસન, વ્યાધિ કે મનની નિર્બંધતાનું પરિણામ માનીએ છીએ, ને તેને અભિનંદનીય, આવકારદાયક કે અનુકરણીય નથી સમજતા.

મહર્ષિ પતંજલિએ પોતાના યોગદર્શનમાં જે ચિત્તવૃત્તિના નિરોધની વાત કરી છે, તે તેવા જડ નિરોધની નથી, પણ ચેતન છે. બીજી જાતના નિરોધમાં તેા મનની વૃત્તિ મનમાં મળી જ જાય છે. પરંતુ તેની સાથે સાથે, એક અગત્યનું ડગલું આગળ વધીને મન પણ આત્મા સાથે, પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં એટલે કે પરમાત્માની અંદર મળી જાય છે; આસીન થાય છે અથવા એમ કહો કે પોતાના મૂળ સ્વરૂપ (એટલે જેમાંથી પોતે પ્રકટ થયું છે તેવા) પરમાત્માની સાથે એકાકાર બની જાય છે. તેના રહ્યાસહ્યા દોષ પણ દૂર થાય છે. તે તદ્દન શુદ્ધ, શાંત ને બંધનથી મુક્ત બને છે ને પરમાત્માનો અનુભવ કરે છે. તેને પરમાત્માનું અનુભવાત્મક જ્ઞાન થાય છે. નિરોધની એ અવસ્થા પૂરી થયા પછી પણ, તે જાગૃત થાય છે ત્યારે, તેનું રૂપ જુદું જ હોય છે. તેની શાન્તિ, પ્રસન્નતા ને ધન્યતા એવી જ અચળ રહે છે. ને પરમાત્માનો

પ્રત્યક્ષ અનુભવ એને સારુ સહજ બને છે. હવે તેને દુઃખ, દર્દ, બંધન ને ભેદભાવ અચળ નથી કરી શકતાં. એની અંતરંગ શાન્તિનો કોઈયે દશા કે દેશમાં ભંગ નથી થતો. પોતાના મૂળ સ્વરૂપના અનુભવને લીધે, ઉત્પન્ન થયેલ પ્રસન્નતાના કુવારા એના આજુ ને પરમાણુમાંથી રાત ને દિવસ ઊડયા જ કરે છે.

હવે વિચાર કરો કે પેલા જડ નિરોધમાં ને યોગના આ ચેતન કે સજીવ નિરોધમાં કેટલો બધો તફાવત છે, બન્નેમાં આસમાન ને જમીનનો ફેર છે, એમ કહીએ તેા વધારે પડતું નથી. એવા સજીવ નિરોધનો ઉલ્લેખ મહર્ષિ પતંજલિએ પોતાના યોગદર્શનના ત્રીજા સૂત્રમાં કરેલો છે. તેઓ કહે છે કે તેવા નિરોધ વખતે મન પોતાના મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્મામાં મળી જાય છે. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે ધ્યાનયોગનું સુંદર રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમાં પતંજલિના ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ વિષે ભાષ્ય કે ટિપ્પણ જ કરી બતાવ્યું હોય એમ લાગે છે. પતંજલિના નિરોધ શબ્દનો પ્રયોગ કરી, આ નિરોધ કેવો હોય તે વિસ્તારથી ને અસરકારક રીતે સમજાવ્યું છે. છઠ્ઠા અધ્યાયના ૨૦ ને ૨૩મા શ્લોકો આ પ્રમાણે છે.

યત્રોપરમતે ચિત્તં નિરુદ્ધં યોગસેવયા ।
યત્ર ચૈવાત્મનાત્માનં પદ્યન્નાત્માનિ તુષ્યતિ ॥

યોગની વ્યાખ્યા કરતાં તેઓએ કહ્યું છે—

તં વિદ્યાદ્ દુઃખસંયોગવિયોગં યોગસંજિતમ્ ।
સ નિશ્ચયેન યોક્તવ્યો યોગોઽનિર્વિણ્ણચેતસા ॥

એ શ્લોકોમાં મહર્ષિ પતંજલિએ વાપરેલા યોગ ને ચિત્ત શબ્દને એવા જ કાયમ રાખવામાં આવ્યા છે ને નિરોધ શબ્દને વિરુદ્ધમના રૂપમાં વાપરવામાં આવ્યો છે. આ શ્લોકોમાં પતંજલિએ યોગદર્શનમાં આપેલી યોગની વ્યાખ્યા બહુ જ સુંદર ને સ્પષ્ટ રીતે સમાવી લેવામાં આવી છે. એનો ભાવાર્થ આ રહ્યો :-

“ સાધનાની મહદ્દથી નિરોધની દશાને પામેલું મન જ્યાં ઉપરામ કે શાંત થાય છે ત્યાં અથવા તો તે દશામાં તે આત્માને અનુભવ કરે છે ને આનંદ પામે છે. તે વખતનું સુખ અનંત ઇન્દ્રિયાતીત હોય છે. છતાં બુદ્ધિ તેને સમજી અને અનુભવી શકે છે. તે વખતે ચિત્ત તદ્દન સ્થિર થઈ જાય છે ને આત્માને બાણી લે છે. આત્માના એવા અનુભવ પછી કોઈ બીજો વિશેષ લાભ રહેતો નથી. એ આત્મામાં સ્થિતિ થયા પછી કોઈ ભારે દુઃખ પડે તો પણ ચલિત થવાતું નથી. એવા અનુભવના પરિણામે બધી જાતનાં દુઃખનો નાશ થાય છે અથવા દુઃખમાંથી કાયમ માટે મુક્તિ મળે છે. એવા દુઃખનો નાશ કરીને સંપૂર્ણ સુખ આપનારી ને આત્માને પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવનારી અવસ્થાને જ યોગ કહેવામાં આવે છે; અને એની પ્રાપ્તિ માટે સાધકે મહકમ મનથી પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ”

યોગદર્શનની યોગની વ્યાખ્યાનું આ એક સુંદર સરળ ને સ્પષ્ટ એવું ભાષ્ય નહિ તો બીજું શું છે? એ ભાષ્યના અનુસંધાનમાં આગળના શ્લોકોમાં એવો યોગી કે જ્ઞાની જાગૃત દશામાં કેવી રીતે વર્તે ને તે કેવો ભેદદર્શનથી રહિત હોય તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એ પણ જોવા જેવું છે. તેનો સાર એટલો જ છે કે મનનો એ નિરોધ કોઈ જડ નિરોધ નથી, પરંતુ પરમાત્માનો પરિચય કરાવનારો, બધે પરમાત્માનો અનુભવ કરાવનારો, ને જીવનને પ્રભુમય ને પ્રશાંત બનાવનારો.

સજીવ નિરોધ છે. એ રીતે વિચારીએ તો યોગની સાધના એક સમૂળી કાન્તિ છે. માણસને તે પલટાવી નાખે છે. અપૂર્ણતામાંથી પૂર્ણતામાં, બંધનમાંથી મુક્તિમાં, ભેદમાંથી અભેદમાં, દુઃખમાંથી સુખમાં ને અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનમાં લઈ જનારું આ એક મહાપ્રસ્થાન છે.

નિરોધની આ દશાનો વિચાર તો આપણે ટૂંકમાં કરી લીધો, પણ એ દશા કેમ પ્રાપ્ત થાય તે જોઈએ. એ દશા કાંઈ એક બે દિવસમાં વાતો કરવાથી મળી જતી નથી. તે માટે સતત ને ભારે મહેનત કે સાધના કરવી જોઈએ. નિરોધનાં મુખ્ય ત્રણ અંગ કહી શકાય : ચિત્તની શુદ્ધિ, સ્થિરતા ને શાંતિ.

ચિત્ત કાઠવવાળા પાણીથી ભરેલા તળાવ જેવું છે. તેમાં અહંતા, મમતા, આસક્તિ, વાસના, રાગ ને દ્વેષ જેવા પરપોટા પેદા થયા કરે છે તેનું શુદ્ધિકરણ કરવાની જરૂર છે. શુદ્ધ થતું જતું કે થયેલું ચિત્ત સ્થિર પણ સહેલાઈથી થઈ શકે છે ને સ્થિરતાથી સંપન્ન ચિત્તને શાંતિ મળી જાય છે.

સાંકળના ત્રણ અંગોડાઓની પેઠે આ ત્રણે વસ્તુ પરસ્પર સાંકળાયેલી છે; ને તે ત્રણે માટેનો અભ્યાસક્રમ યોગની સાધનામાં આવી જાય છે. યોગ તે માટેની ને પરમાત્માને અનુભવવા માટેની એક મહાન પ્રયોગશાળા છે.

(ક્રમશઃ)

જીવનધ્યેયની વિસ્મૃતિ

શ્રી યોગેશ્વરજી

ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે 'સાહિત્ય સંગીત-કલાવિહીનઃ સાક્ષાત્પશુઃ પુચ્છવિષાણુહીનઃ' એટલે કે સાહિત્ય સંગીત અને બીજી કળાથી જે રહિત છે તે સંસ્કારની દૃષ્ટિએ પશુ બરાબર છે, ક્રમ તેને પૂછડું કે શીંગડાં નથી એટલું જ. એ વાતને યાદ કરીને કોઈએ મને પૂછ્યું કે સૌથી શ્રેષ્ઠ કળા કઈ? સાહિત્ય કે સંગીત? અથવા તો નૃત્ય કે શિલ્પ? મેં ઉત્તર આપ્યો કે બધી કળાઓમાં જીવન જીવવાની કળા સર્વોત્તમ છે. બીજી કળાઓ એ કળાની તોલે ન આવે. મારો ઉત્તર સાંભળીને એમને નવાઈ લાગી. અને એવી નવાઈ બીજા કેટલાયને લાગશે. પરંતુ જીવન જીવવાની પણ કળા છે, અને એ કળા સર્વોત્તમ છે, એ વાત સાચી છે. મારી દૃષ્ટિએ એથી ઉત્તમ અને ઉપકારક બીજી કોઈયે કળા નથી.

એવા હજારો, લાખો કે કરોડો લોકો છે જે જીવનને જેમતેમ જીવે છે. જીવન એક કલા છે. અથવા તો એને કલાત્મક રીતે જીવી શકાય છે તે જીવવાનું છે તેનો ખ્યાલ તેમને નથી. જો છે તો તે ખ્યાલ તેમના મનમાં જ રહી જાય છે. એનો એ આચારમાં અનુવાદ નથી કરી શકતા. પરિણામે એ જીવે છે ખરા, પરંતુ જીવનના રસ અને આનંદથી વંચિત જ રહી જાય છે. જીવન એમને માટે જોબો બની જાય છે, અકસ્માત થાય છે, રૂઠ કે પરંપરાગત વસ્તુ બની રહે છે. અને એ એને રગશિયા ગાડાની પેઠે જીવે જાય છે. જીવનનો સાચો સ્વાદ એને નથી મળતો; એનો સદુપયોગ કરીને એ જીવનને ઉજ્જવળ નથી કરી શકતા અને એ દ્વારા વ્યક્તિગત વિકાસના માર્ગમાં આગળ પણ વધી નથી શકતા. જીવન એમને માટે જેટલું જોઈએ તેટલું સુખમય

શાંતિદાયક પ્રેરણાદાયક તેમ જ શ્રેયસ્કર નથી થઈ શકતું. સાહિત્ય, સંગીત, નૃત્ય જેવી બીજી કળાઓમાં અને જીવનને આદર્શ રીતે જીવવાની કળામાં મહત્ત્વનો તફાવત એ છે કે બીજી કળાઓ એના સ્વામીને તથા એનો રસાસ્વાદ લેનાર ઉભયને આનંદ આપે છે કે રસ પૂરો પાડે છે; પરંતુ એ કળાઓની અસરથી કળાકારનું વ્યક્તિગત જીવન ઉત્તમ અથવા તો આદર્શ જ બને છે એવું નથી હોતું. એ કળાઓ માનવને માનવતાના ઉચ્ચોચ ગુણ સંસ્કારોથી સંપન્ન કરે છે, અથવા તો સત્કર્મોથી સદાને માટે સુશોભિત કરે છે. એવું નથી હોતું. એવું હોય પણ ખરું અને ના પણ હોય. કળાની દુનિયામાં કળાકાર આદર્શ અથવા તો ઉત્તમ હોય, પરંતુ મનુષ્ય તરીકે આદર્શ ના હોય અને કેટલીક વાર દેવીને બદલે આસુરી ગુણધર્મથી સંપન્ન હોય એવું પણ દેખાય છે. એવી કળા બીજાને આનંદ આપે છે, પરંતુ કળાકારના પોતાના જીવનમાં કાંતિ કરી, એ જીવનને ઉદ્ધાત બનાવી કળાકારને સાચા અર્થમાં માનવ બનાવી એને દેવતા પદે સ્થાપી, ઈશ્વરસદૃશ નથી કરી શકતી. પરંતુ જીવન જીવવાની કળાનું એવું નથી, એ તો માનવ-સ્વભાવને, માનવ-ગુણધર્મોને તે માનવજીવનને પોતાના કેન્દ્રમાં રાખતી હોવાને લીધે, એનો આધાર લેનારના જીવનમાં સમૂળી કાંતિ કરે છે; એની જડતા દૂર કરે છે; એને સત્ય, પ્રકાશ, પ્રવિત્રતા તથા પૂર્ણતાના પાવન પ્રદેશોમાં પ્રસ્થાપિત કરે છે. અને એ રીતે જીવનના સાહૃદ્યનું અસીમ અને સનાતન સુખ ઘટે છે. એટલા માટે જ એ સર્વોત્તમ છે સૌને માટે ઉપકારક છે અને અનેરી છે. એ દૃષ્ટિએ એ બીજી કળાઓ કરતાં જુદી પડે છે.

*

જીવન એક મહામૂલી મૂડી છે, સામગ્રી છે, સંપત્તિ છે, યાપણ છે, ભેટ છે. એને આંખ બંધ કરીને જેમતેમ જીવી શકાય નહિ. એમાં અનંત શક્તિ છે, શક્યતા છે, એની

પાછળ પરમ રહસ્ય છે. એ એક એવી પગદંડી કે કેડી છે જેના પર વિવેકપૂર્વક પ્રવાસ કરીને માનવી પોતાના શરીર ધારણનું સાર્થક્ય કરી શકે છે. એટલે જ્યારે આપણે એમ કહીએ છીએ કે એને સમજપૂર્વક જીવવું જોઈએ; શાંતિથી જીવવું જોઈએ; યોજનાબદ્ધ રીતે જીવવું જોઈએ અને વિકાસના માર્ગમાં આગળ વધી શકાય એવી રીતે જીવવું જોઈએ. એમ પણ કહેવું જોઈએ કે જીવનની પળેપળનો હિસાબ રાખીને કોઈ ઉત્તમ હેતુ કે આદર્શને માટે જીવવું જોઈએ. સંપ, સ્નેહ, સહકાર, સેવાભાવ, સ્વાર્પણ્ય ને સદાચારપૂર્વક જીવવું જોઈએ. આપણી સાથે રહેનારાં અને આપણા સમાજમાં આવનારાં સૌની સાથે છળકપટ રહિત થઈને, રાગ દ્વેષનો પરિત્યાગ કરીને બનતી પ્રામાણિકતા, નમ્રતા, સરળતા તથા શુચિતા સાથે જીવવું જોઈએ. આપણું જીવન કોઈને માટે બોલાવે ના બને. અથવા તો ખીજાને માટે દુઃખદાયક કે અભિશાપરૂપ ન થાય, પરંતુ ખીજાને માટે મહદરૂપ થાય, સુખશાંતિ આપનારું બની જાય, અને અણમોલ આશીર્વાદરૂપ થાય એવી રીતે જિવાવું જોઈએ. એવી રીતે જીવવાની આપણને દીક્ષા જ નથી મળી. પરંતુ જીવનને ઉત્સવરૂપ કે મંગલમય કરવું હોય અને આપણા આધ્યાત્મિક વિકાસમાં સોપાનસમુહ બનાવવું હોય, તો એવી દીક્ષા લીધા સિવાય છૂટકો જ નથી. આધ્યાત્મિક વિકાસની અભીપ્સાવાળા તથા સંસારને સુખમય કરવાની ઇચ્છાવાળા માનવે જીવન જીવવાની એવી કળા પ્રત્યે ગાફેલ રહે ન જ ચાલે.

*

જીવનની કીમતી કળામાં સૌથી મહત્વની વસ્તુ જીવનનું ધ્યેય છે. તમારા જીવનનું કોઈ ધ્યેય નક્કી કરો. હબરો મનુષ્યો ધ્યેય વિનાનું જીવન જીવી રહ્યાં છે. તેવી રીતે ધ્યેયરહિત બનીને જીવનને બરબાદ ન કરો. આટલું મોટું જીવન

કોઈ નિરર્થક ન જ હોઈ શકે. અને પૂર્ણતા, પરમ શાંતિ કે સુક્રિતની પ્રાપ્તિ તેમ જ ખીજાની સેવા સિવાય એનું ખીજું ધ્યેય પણ શું હોઈ શકે? જીવનનું આધ્યાત્મિક ધ્યેય તો એ જ કે સ્વ અને પરની ઉન્નતિ. એ ધ્યેયના નકશાને ચોક્કસ રીતે દોરી કાઢ્યા પછી તમારી બધી જ વૃત્તિ ને પ્રવૃત્તિ, તમારી શક્તિ ને સામગ્રી તથા તમારા સમગ્ર ગૃહને એને માટે વાપરવાનો સંકલ્પ કરો. એવો સંકલ્પ કરીને બેસી જ ન રહેતા. એ સંકલ્પની સિદ્ધિ માટે ભરત્યક કોશીશ પણ કરતા રહેજો. તમારા પોતાના તેમ જ તમારી સાથે સંકળાયેલા સૌના ધારણપોષણને માટે તમારે જે વ્યવસાય કરવા પડે છે તેને બાદ કરતાં, શેષ સમયમાં એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિને માટેના પુરુષાર્થના કાર્યક્રમનો અમલ કરો. દુન્યવી વ્યવસાયોમાં રહીને પણ એ ધ્યેયની વિસ્મૃતિ ન થવા દો. તમારી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એ ધ્યેયને બુલાવી ન દે, અથવા તો એ ધ્યેયપ્રાપ્તિના જુસ્સા, ઉત્સાહ, કે ભાવને મંદ પાડીને સદાને સારુ શાંત ન કરી દે તેનું ધ્યાન રાખો.

*

કોઈએ કારણે ને કોઈએ સંભોગોમાં તમારા જીવન-ધ્યેયની સંસ્મૃતિને છોડી ન દો. આ જીવન તમને શાને માટે મળ્યું છે. એ દ્વારા તમારે શું કરવાનું છે. તમે શાને માટે સંકલ્પ કર્યો છે. આજે તમે એ સંકલ્પસિદ્ધિની સૃષ્ટિમાં કયાં છો, તમારી વિશેષતાઓ તથા ક્ષતિઓ શેને આભારી છે, તેના સદા વિચાર કરો. રોજ સવારે કે રાતે સૂતાં પહેલાં વિચાર કરો. અને એવી રીતે તમારી બાતનું પૃથક્કરણ કરીને તમારા આલોચક બનો. જીવનને ઉજ્જવળ કરવાની કળામાં એ ટેવ તમને લાભકારક થઈ પડશે, ને ક્રમે ક્રમે આગળ વધારશે. એ ટેવ તથા એને પરિણામે કરાતા પ્રામાણિક પ્રયાસને લીધે તમે તમારા જીવનના સફળ ને સાચા કળાકાર થઈ શકશો એ નિર્વિવાદ છે.

પ્રશ્નોત્તરી

શ્રી યોગેશ્વરજી

ભક્તિ વિષે

પ્રશ્ન :- આત્માનુસંધાન ઉત્તમ કે ભક્તિ ?

ઉત્તર :- તમે બહુ સારો અને જુદી જાતનો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. પરંતુ એના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહી શકાય કે ભક્તિ અને આત્માનુસંધાન બંને ઉત્તમ છે અને એકસરખા આશીર્વાદરૂપ કે ઉપયોગી છે. એ બંનેમાં કોઈ વધારે ઉત્તમ છે એવું નથી. સાધકને એ બંનેમાંથી શું વધારે ગમશે કે પસંદ પડશે એ એની રુચિનો સવાલ છે. પોતાની રુચિ પ્રમાણે એ કોઈ પણ એકને કે બંનેને પસંદ કરી શકે છે. પણ બંનેની મહત્તા તો એકસરખી જ છે. શંકરાચાર્ય તો આત્માના અનુસંધાનની પ્રવૃત્તિને એક પ્રકારની ભક્તિ જ કહે છે. એ કહે છે કે પોતાના સ્વરૂપનું અનુસંધાન એ ભક્તિ જ છે. એ દ્વારા માણસ પોતાના આત્મા કે પરમાત્માને ભજે જ છે. ભક્તિને તમે આત્માનુસંધાનથી અલગ માનતા હો તો પણ, એમાંથી એક ઉત્તમ અને બીજું અનુ-ત્તમ છે એમ માનવું નકામું છે. તમારી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તમે જેને પસંદ કરશો ન જેનો આધાર લેશો તે તમારે માટે સર્વોત્તમ બની જશે, તથા તમારો આત્મવિકાસ કરનાર સાબિત થશે.

પ્રશ્ન :- આત્મવિચાર અને ભક્તિ બંનેમાં કૃણ એક જ છે કે જુદાં જુદાં ?

ઉત્તર :- આત્માનુસંધાનથી કયું કૃણ મળે છે ? એથી મનની સ્થિરતા સાધી શકાય છે. પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર મહંજ બને છે, અને પરમ શાંતિની પ્રાપ્તિ પણ થઈ રહે છે. એ

જ પ્રમાણે ભક્તિદ્વારા પણ બીજા કયા કૃણની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખો છો ? એના અનુદાનથી પણ મન એકાગ્ર થાય છે, શાંત બની જાય છે, અને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર સાધી શકાય છે. એ સાક્ષાત્કાર સગુણ હોય છે એ સાચું છે, પરંતુ હોય છે તો એ પણ સાક્ષાત્કાર. એટલે ભક્તિ અને આત્માનુસં-ધાનનાં સાધન જુદાં જુદાં હોવા છતાં એ બંનેના કૃણ એક જ છે.

પ્રશ્ન :- ભક્તિ અને આત્માનુસંધાનનાં સાધનમાં ભેદ કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર :- આત્મનુસંધાનમાં પહેલેથી જ આત્માને લક્ષ્ય કરીને આત્મામાં મન પરોવીને, વૃત્તિને અંતમુખ કે આત્મા-ભિમુખ કરીને ચાલવાનું હોય છે : ત્યારે ભક્તિની સાધનામાં મનને ઈશ્વરની સેવાપૂજા ને ઈશ્વરના નામસ્મરણના કામમાં લગાડવાનું હોય છે. ભક્ત ઈશ્વરને માટે રહે છે, તલસે છે, વ્યાકુળ બનીને જીવે છે, તથા પ્રાર્થે છે. પરંતુ આત્માના અનુસંધાનની સાધનામાં રસ લેનાર તો મોટા ભાગનો વખત ધ્યાનમાં પસાર કરે છે. મન અને બુદ્ધિ તથા હેશ ને કાળની પારના પ્રદેશમાં પહોંચવાનો એનો પ્રયાસ હોય છે. એવી રીતે બંનેનાં સાધનમાં બહારથી બેતાં ભેદ છે.

પ્રશ્ન :- ભક્તિની સાધનાને સર્વોત્તમ કહેવામાં આવે છે તેવું કારણ શું છે ? જ્ઞાન અને યોગની સાધના કરતાં એવું સ્થાન શું બંધું છે ?

ઉત્તર :- જ્ઞાન અને યોગની સાધના કરતાં ભક્તિની સાધનાનું સ્થાન બંધું છે એવું તો કેવી રીતે કહી શકાય ? જ્ઞાન, ભક્તિ ને યોગ ત્રણે પ્રકારની સાધના સાધના જ છે, એમાં કોઈ ઉત્તમ છે અને બીજી અધમ કે કોઈ અસાધારણ છે અને બીજી સાધારણ એવો પ્રશ્ન જ નથી. બધી જ એકસરખી ઉપ-યોગી છે તથા એકસરખી શક્તિ તેમ જ શક્યતા ધરાવે છે. એટલે એ બધી જ સાધનાઓ તરફ એકસરખા આદરથી જોવાની

જરૂર છે. ભક્તિની સાધનાને સર્વોત્તમ કહેવામાં આવે છે એ સાચું માનીએ તો પણ યોગીઓ યોગની સાધનાને અને જ્ઞાની જ્ઞાનની સાધનાને એવી જ રીતે સર્વોત્તમ માને છે. એનું કારણ એમનો એ સાધનાઓ પ્રત્યેનો પ્રેમ કે આદરભાવ છે. એ મુદ્દાને લઈને કોઈએ ઉચ્ચનીચના નાહક વાદવિવાદમાં નથી પડવાનું. સાધકે તો નહિ જ.

પ્રશ્ન :- તો પછી ભક્તિ બધાં સાધનો કરતાં ઉત્તમ છે, એવું કહેવાની પ્રથા કેમ પડી ગઈ છે ?

ઉત્તર :- તેનું કારણ જરા જુદું છે. ભક્તિની અંદર યોગ કે જ્ઞાન જેવાં બીજાં સાધનોની સરખામણીમાં જે કેટલીક નોંધપાત્ર વિશેષતાઓ છે તે જ તેમાં કારણભૂત છે. એ વિશેષતાઓ ને લક્ષમાં લઈને જ દેવર્ષિ નારદ જેવા મહાસમર્થ ઈશ્વરી કૃપાપાત્ર સંતે પોતાનાં ભક્તિસૂત્રોમાં સા તુ જ્ઞાનયોગકર્મે-ન્મોઽધિક્તરા ! એટલે કે ભક્તિ, જ્ઞાન, યોગ તથા કર્મ કરતાં પણ અધિક છે એમ કહીને ભક્તિની મહત્તા બતાવી છે.

પ્રશ્ન :- એ વિશેષતાઓનું વર્ણન કરી બતાવશો ?

ઉત્તર :- જરૂર. એમનો ચિતાર સંક્ષેપમાં આપી શકાય ખરો. ભક્તિની સાધનાની સૌથી પહેલી નોંધપાત્ર વિશેષતા તો એ છે કે ભક્તિ સર્વસુલભ છે. આબાલવૃદ્ધ બધાં જ એનો આધાર લઈ શકે છે. યોગની સાધના વધારે ભાગે યુવાનો માટે જ છે. તે ઉપરાંત, તેમાં નીરાગી લોકોનું કામ છે. આહાર અને વિહારના કેટલાય કડક નિયમોનું પાલન પણ તેમાં કરવું પડે છે. જ્ઞાનની સાધના પણ મોટે ભાગે ચિંતન-મનનમાં કુશળ, મેઘાવી પુરુષોને માટે જ છે. પરંતુ ભક્તિ સાધનનાં મંગલ મંદિરનાં દ્વાર તો કુશાચ્છુદ્ધિવાણા ને સામાન્ય યુદ્ધિના, રોગી અને નીરાગી, સૌ કોઈ ને માટે ઉઘાડાં છે.

એનો લાભ સૌ કોઈ લઈ શકે છે. આહારવિહારના કડક નિયમોનું પાલન પણ એમાં નથી કરવું પડતું. એનો સાધનાનો અભ્યાસક્રમ પણ એટલો બધો અટપટો નથી. એ અભ્યાસક્રમ સરળ, સીધો અને સચોટ છે. વળી, એમાં બાહ્ય ત્યાગનું મહત્ત્વ એટલું બધું નહિ હોવાથી, લૌકિક વ્યવહારની વચ્ચે રહીને, પોતાનાં કર્તવ્યો કરતાં કરતાં પણ માણસ એનો આધાર લઈ શકે છે. એ દષ્ટિએ ભેતાં, આજના કર્મપ્રધાન યુગને માટે એના જેવો અનુકૂળ સાધનામાર્ગ બીજો એકે નથી જ્ઞાન અને યોગનો સ્વાદ એના અનુષ્ઠાનથી આપોઆપ મળી રહે છે. એ ભાવાર્થમાં તમે ભક્તિને ઉત્તમ કહી શકો.

તમે હીન છો એ ભાવનાનો પરિત્યાગ કરો

તમે મહાન છો, વિશ્વના એક ઉપયોગી અને આવશ્યક માનવ છો. આત્મહીનતાની આગમાં ધીમે ધીમે બળીને જીવનના વૈભવને સ્વાહા ન કરો. નિષ્કૃણતા અને નિરાશાના વિચારોની જે કાળી નાગણ રક્તપિયાસી બનીને વર્ષોથી તમારું શોષણ કરી રહી છે એની સાથે સંગ્રામ કરવા માટે હવે કમર કસીને તૈયાર થઈ જવ.

“ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠં પરંતપ”..... ઉઠો, ઉઠો હીનતાની ભાવનાનો પરિત્યાગ કરો. તમારા આત્મામાં અનંત શક્તિઓનો ભંડાર ભરેલો પડ્યો છે. એમનો ઉપયોગ કરો. આ સંસારમાં તમે ઘણો ઊંચો આશય લઈને આવ્યા છો. એને સફળ બનાવો. નિરાશાના સાગરમાં ડૂબીને હીરા જેવા તેજસ્વી અને અમૂલ્ય જીવનને રાખ ન બનાવો.

“મિત્ર ! અભિમાન કરવું એ પાપ છે એ તમે જાણો છો પરંતુ પોતાને હીન અને નિરર્થક સમજવું એ પણ પાપ છે.” તમે આ તરફ કદી પણ ધ્યાન આપ્યું નથી.

તમે મહાન છો, વિશ્વના એક ઉપયોગી અને આવશ્યક માનવ છો.

‘આજ્ઞા પાળ્યાનું ફળ’

શ્રી નાનુભાઈ દવે

શ્રીજી મહારાજે સ્વામી નારાયણ ધર્મમાં સર્વે નાત-જાતના ભેદ મૂકી સમાજના આમ વર્ગ જેવા કડિયા, સુધાર, કારીગર, ખેડૂત, કુંભાર વગેરેને (પછી તે ભણેલા હોય કે અભણ, શ્રીમંત હોય કે ગરીબ) સહુને એકસરખા પ્રેમથી આવકાર્યા. તેઓના વ્યવહારમાં ઊંડા ઊતર્યા, કૌટુંબિક રિવાજો સુધાર્યા, જીવન વિશેની સાચી સમજણ આપી, તેઓને અપનાવી અને એમની પ્રકૃતિ બદલી નાખી. જેનું ઉદ્ધારણ આપણને નીચેના પ્રસંગમાંથી મળે છે.

માંગરોળમાં આણંદજી નામના ભક્ત રહે. સુધાર કુટુંબમાં જન્મેલા. પોતાના વ્યવસાયમાં ખૂબ જ પ્રવીણ; પરંતુ ન બાણે ક્યાંથી તેમને શ્રીજી મહારાજનું ઘેલું લાગ્યું કે તેમણે પોતાના વ્યવસાય કરતાં પણ વધુ સમય મહારાજની પાછળ, એમને ઘેલા ગણે તેટલી હદે, વ્યતીત કરવા લાગ્યા. આ ભેઈ તેમની પત્ની રાજુબાઈએ એક દિવસ મહારાજને માર્ગ વચ્ચે જ આંતરી તેમના ભક્ત વિશે ફરિયાદ કરી. “ભક્તની આવી તે કંઈ રીત હોતી હશે કે ઘરખાર અને વ્યવસાય છોડીને આપની પાછળ ફર્યા કરે!”

મહારાજ સમજી ગયા, પરંતુ ઉત્તર ન આપ્યો. સાંજે આણંદજીને સભામાં બેઠેલા ભેઈ મહારાજે તેઓને ટકોર કરી કે, “જેટલું ધ્યાન અમારી પાછળ આપો છો, તેટલું જ ધ્યાન તમારા વ્યવસાયમાં પણ આપતા રહો.”

બીજા દિવસથી આણંદજી પોતાના વ્યવસાયમાં લાગી ગયા. આખો દિવસ ખૂબ મહેનત કરી, સાંજે સત્સંગમાં આવવા લાગ્યા. પરંતુ દિન આખાની કાળી મહેનત પછી

ધ્યાનપૂર્વક સત્સંગ ન કરી શકતા. આથી ભરી સભામાં મહારાજે એક વાર પૂછ્યું “માળા ચાલે છે કે કેમ?”

જે વારની આવી ટકોર પછી, માળા ઝડપથી ફેરવે. પણ થાકને કારણે પાછા ઝોલે ચડી જાય. તેથી મહારાજે બીજા ઉપાય કર્યો અને કહ્યું: “કોડીમાંથી ઠંડા પાણીના બે-ચાર ઘડા માથા પર રેડો.” આણંદજી સિવાય સૌ હસ્યા. ઝટ ઊડીને તેઓ નાહીને આવ્યા. તેથી થાક ઊતરી ગયો અને ઉઠાસી દૂર થઈ. પછી પ્રસન્ન મન શ્રીજીના સ્મરણમાં પરોવાયું. આમ આણંદજી દિવસે લાકડું ઘડે અને સાંજે તેમના અંતરનું ઘડતર કરતા રહ્યા.

વ્યવસાયમાં ચિત્ત પરોવાયું હોવાથી તેઓને અવાર-નવાર પરદેશ જઈ પોતાનો કસબ અજમાવી પૈસાદાર થવાના મન-સુખા આવવા લાગ્યા. એવામાં એક વાર શ્રીજી મહારાજનો રસ્તામાં ભેટો થઈ ગયો. તેમણે આણંદજીને કહ્યું “પરદેશ જવાનો વિચાર માંડી વાળો. તમે ત્યાં પહોંચો તે પહેલાં તમારું નસીબ ત્યાં જવા માટે નીકળેલું છે. ત્યાં જઈ એ તમારે માટે કોદરા જ રાખત, પરંતુ મેં એને અટકાવ્યું છે. હવે સમજી લો કે તમારું નસીબ અહીં જ છે. બીજે ક્યાંય જશે નહિ.”

શ્રીજી મહારાજનાં વચનો સાંભળી તેમના પગમાં પડી એમણે એટલું જ કહ્યું: “જવાતું તો હવે અહીં જ માંડી વાળ્યું મહારાજ, મને નવા નવા પ્રદેશ જોવાની હોંશ નથી. પરંતુ જીવનમાં કંઈ કરી છૂટવાની ઇચ્છા તો થાય છે, શું કરું?”

“તેનું તો થઈ રહેશે આણંદજી, પરંતુ બીજે જવાતું જે મુખ્ય કારણ છે તે પણ કહી નાંખો. તેનો ઉપાય પહેલાં કરવો ભેઈએ.”

મહારાજનાં વચનો સાંભળી આણંદજીને વિસ્મય થયું ! મનમાં થયું, “ મહારાજથી મારા ઘરની ચાર લીંતો વચ્ચેની પરિસ્થિતિ પણ અબાણુ રહી શકતી નથી. ” હકીકતમાં તેમની પત્નીને મહારાજ પ્રત્યે બિલકુલ આદરભાવ ન હતો. આણંદજીએ તેમને ઘણું સમજાવ્યાં, હાથ જોડ્યા, પરંતુ પરિસ્થિતિમાં સુધારો ન થયો. તેથી સંસારમાં કલેશ અને કકળાટ ન વધે, તે ઇચ્છાથી જ આણંદજીએ પરદેશ જવાનો વિચાર કરેલો.

ઘરમાં શાંતિ થવી જોઈએ. ચાલો, હું તમારે ઘરે આવું છું ” કહી મહારાજે આણંદજીને આગળ કર્યા. “ ઘરની શાંતિ સિવાય મનની શાંતિ હોય નહિ. ચાલો વાઘને ઝોડ-માંથી કાઢી મૂકીએ. ”

ત્યારે આણંદજી જોડ્યા, “ પ્રભુ, આપને ન કહેવાનાં વેણુ કહે ત્યારે મારું કાળજી કપાય જાય છે. ”

“ મને છો કહે, મને કંઈ લાગવાનું નથી. ” મહારાજે કહ્યું.

“ ફળિયાના લોકો ભેગા કરશે, ભવાડો થશે પ્રભુ.... ”

આણંદજી પૂરું કરે તે પહેલાં જ મહારાજ વચ્ચે જોડ્યા, “ ગભરાશો નહિ. સંજોગો જોઈને કોઈક વાર લડી લેવું પણ પડે. આ પાર કે પેલે પાર. હું તમારી સાથે છું ને.... ”

વાતો કરતાં કરતાં મહારાજ આણંદજીના ઘર આગળ પહોંચ્યા. ઘરમાં પહેલું પગલું ભયું ત્યારે રાજુબાઈ ચમકી ઊઠ્યાં ! આણંદજી સાથે જ હોવાથી તે ઘરમાં નથી તેવું બહાનું કાઢવાને મોકો ન મળ્યો. મહારાજને ઘરમાં આવવાનો રસ્તો આપ્યો, પરંતુ બીજી જ પગે માથે જેડું અને હાથમાં રાશ લઈને કૂવા પર પાણી જવા લાગ્યાં. “ એમ

જવા દે તો મહારાજ શેના ? જોડ્યા. “ ગોળામાંથી કળશ ભરીને પાણી આપો અમે તરસ્યા છીએ. ”

મહારાજનાં વેણુ ઉઘાપી બહાર જવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ તેનો અમલ ન થઈ શક્યો. આણંદજી પત્નીનો સ્વભાવ બાણુતા હતા. એટલે પોતે લોટો લેવા ગયા, પરંતુ મહારાજે ઇશારાથી સમજાવી દીધું, “ હવે તમે જોયા કરો ” પરિવર્તન મારેનો પ્રયોગ શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો.

આથી જેડું નીચે મૂકી, રાજુબાઈથી કચવાતે મને, પાણીનો લોટો મહારાજને આપતી વખતે, અનિચ્છાથી પણ શ્રીજી મહારાજ સામે જોવાઈ ગયું. જ્યાં દષ્ટિનું દષ્ટિ સાથે અનુસંધાન થયું, ત્યાં જ તેઓ મૂર્છા પામ્યાં. સ્પર્શની કોઈ જરૂર ન હતી. દષ્ટિ વડે જ તેમનાં અંતરનાં અંધારાં ઉલ્લેચાવા માંડ્યાં હતાં. રાજુબાઈ ઊંકારા ભરવા માંડ્યાં. તેમાંથી રુદન શરૂ થયું. અંતરમાં જે વ્યથા હતી તે શરીરના રોમે-રોમમાં વરતાવા લાગી. રાજુબાઈ તરફડવા લાગ્યાં. આણંદજી વિચારે આ શું હશે ?

થોડી વારે રાજુબાઈએ જાગીને જોયું તો કદપાંતનું કોઈ કારણુ ન હતું. મહારાજ નિરાંતે દૂર બેઠા હતા. કોઈએ આંગળી પણ અડાડી ન હતી. ત્યારે પોતે જે ચાતના વેડી જે બિહામણા આકારો જોયા, જે માર ખાધો, ઘા વેડ્યા, મૂંઝારો વેડ્યા એ બધું શું ? વળી તે બધું દ્વંક સમયમાં પાછું અદશ્ય થઈ ગયું !

“ રાજુબાઈ ” મહારાજે એમને જોલાવ્યાં. “ લો આ માળા કરો, શાંતિ થશે. ” રાજુબાઈએ માળા લીધી, એટલામાં જ ઘણું બધું બદલાઈ ગયું. ભાન થયું કે જીવમાં ભરી રાખેલા મલિન ભાવો નીકળતાં નીકળતાં કેવું કષ્ટ દેતા ગયા ! પહેલાંના પાપોનું જે અપાર કષ્ટ વેડવાનું હતું, તે થોડામાં

જ ભોગવી લીધું. હવે તેમને લાન થયું કે, આ સર્વમાંથી છોડાવનાર તો સામે જ બેઠા હતા !

રાજુબાઈ અડધી માળા ફેરવી રહ્યાં ત્યાં તો અંતરમાં પવિત્ર ભાવો જાગવા લાગ્યા. “ભગવાને મહેર કરી છે, ઘેર પધાર્યા છે, એમણે મારું આટલું બધું કર્યું, એમને માટે હું શું કરું ?” પરંતુ પોતે કંઈ કરે તે પહેલાં તો મહારાજ બહાર નીકળી ગયા.

મહારાજની પાછળ આણંદજી પણ ગયા. ચાલતાં ચાલતાં મહારાજે પૂછ્યું: “આણંદજી, તમે અમને કહેલું કે તમને તમારી વિદ્યા સારી આવડે છે. કારીગર છો ખરું ને ?”

“શીખ્યો તો છું મહારાજ, પણ આ દેશમાં કસબને સમજનારા કોણ ?”

“તેની ચિંતા નહીં. તમે કોઈ સારી વસ્તુ બનાવો. શેતું નિર્માણ કરશો ?”

આણંદજી બોલ્યા, “હીંડાળો કરું ?”

“હા કરજો, અદ્ભુત થશે.” મહારાજે પ્રોત્સાહન આપ્યું અને ભવિષ્ય પણ બાજ્યું.

આણંદજીએ હીંડાળો ખાસ્સો મોટો, બે જણા સુખેથી બેસી શકે તેવો કર્યો. યથાસ્થાને પૂતળીઓ મૂકી, વેલ અને કૂલોની રચના કરી. મળની બેઠક રચી. કરામત તો એવી કરી કે કળ દબાવે એટલે હીંડાળો ચૂલવા લાગે.

હવેથી છલકાતે હેચે એમણે મહારાજ આગળ વધામણી ખાધી. “પ્રભુ કામ પૂરું થયું છે, એટલું જ નહિ, પણ સુંદર થયું છે. હવે આપ કહો તે સમયે આપને સભામાં અર્પણ કરું.”

“તમે કહ્યું એટલે ખાટ અમને પહોંચી ગઈ, આણંદજી.” મહારાજે કહ્યું, “આ ખાટ તમે નવાબ સાહેબને આપી આવો. એમને બધી શોભા અને કરામતની સમજણ આપજો અને કિંમત આપવાનું કહે તો નાણાં ન લેતાં ઘર માટેની જમીન માંગજો. તમારે ઘર નથી ને ?”

નવાબ હીંડાળો જોઈ ખૂબ રાજ થયા. બોલ્યા. “અમારા રાજ્યમાં આવા કારીગર રહે છે તે જાણીને અમને ગર્વ થાય છે.” હીવાનને તત્કાળ બોલાવી, આણંદજીની ઈચ્છા મુજબ ઘર માટે સો હાથ ચોરસ જગ્યા આપવા હુકમ કર્યો. આણંદજીએ મહારાજે બતાવેલી જગ્યાની માગણી કરી. તે મળી અને ફરતે વાડ કરી લીધી.

નવાબ પાસેથી દ્રવ્યને બદલે જમીન માગી, તેથી આણંદજીનાં પત્ની થોડાંનારાજ થયાં તેમની ઈચ્છા દ્રવ્ય લઈને પોતાની ગરીબી દૂર કરવાની હતી. પરંતુ આણંદજીના મનમાં “શ્રીજી જે કરશે તે સાડું જ કરશે” તેવી શ્રદ્ધા હતી.

તેઓની એ શ્રદ્ધા ફળી. મહારાજે કહેલું કે રાતે રાતે ઘરના પાયા બોદવાનું કામ કરજો. એમ કરતાં, એક રાતે બોદતી વખતે કોદાળી ધાતુના પાત્ર સાથે ટકરાણી. કાઢીને જોયું તો અંદર દ્રવ્ય હતું. કામ પડતું મૂકીને રાતોરાત દ્રવ્ય ઘેર લાવ્યા. આણંદજીએ પત્નીને ટકોર પણ કરી કે તમારી ઈચ્છા હતી તો મહારાજે દ્રવ્ય પણ આપ્યું, ત્યારે રાજુબાઈએ તે દ્રવ્ય માટે જીવ ન બગાડતાં મહારાજને અર્પણ કરવા કહ્યું.

બીજે દિવસે સવારે આણંદજીએ મહારાજને રાતની બિના જણાવી. મહારાજે જરાપણ વિસ્મય ન પામતાં કહ્યું, “ઘરના પટારામાં જૂનાં વાસણો છે, તેમાંથી એક મોટો લોટો રૂપિયાથી ભરીને નવાબ સાહેબને આપી આવજો.” આણંદજી

મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે લોટો રૂપિયાથી ભરીને નવાખને ત્યાં પહોંચ્યા.

“આણુંદણ ભાઈ શું લાવ્યા છે?” નવાખે માનથી બેસાડ્યા. બધી વાત સાંભળી લીધા પછી કહ્યું, “મારાથી આ રૂપિયા ન લેવાય. તમારી જગ્યામાંથી જે ધન નીકળ્યું તે તમારું જ ગણાય.” આણુંદણનો આગ્રહ કામ ન લાગ્યો ને દ્રવ્ય લઈ પાછા આવવું પડ્યું.

આથી મહારાજે બીજી યુક્તિ કરી. એમાંથી સોનું ખરીદી સુંદર હાર ધડાવી નવાખના નાના શાહજાદાની ડોકમાં પહેરાવવાની સૂચના આપી. આણુંદણ નવાખને ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે ભાગ્યવશાત્ નવાખ બહાર ગયેલા, તેથી બેગમ પાસે જઈને શાહજાદાને ગળામાં હાર પહેરાવી દીધો. બેગમ સમજદાર હતી. એ જાણી ગઈ કે આણુંદણને કોઈ ખાસ કામ પડ્યું છે તેથી ભેટ લઈને આવ્યા છે. પૂછપરછમાં જાણી લીધું કે આપેલ જમીન માટે લેખ થાય તેવી આણુંદણની ઈચ્છા છે. બેગમે કહ્યું, ‘બપોરે નવાખ જમવા પધારે તે વખતે તમે ફરીથી આવજો.’”

બપોરે આણુંદણ મળવા નીકળે તે પહેલાં જ નવાખનો માણસ એમને ઘેર તેડવા આવ્યો. એમની સામે જે લેખ તૈયાર થયો તેમાં લખ્યું હતું કે જે જમીન આપી છે, તેમાં આકાશથી પાતાળ સુધી કોઈ પણ ઝરઝવેરાત કે દ્રવ્ય નીકળે તેના માલિક આણુંદણભાઈ રહેશે. તેમાં રાજ્યનો, રાજાનો કે બીજા કોઈનો કશો હક્કહિસ્સો રહેશે નહીં.”

હાથમાં લેખ આવ્યો એટલે આણુંદણ સીધા મહારાજ પાસે પહોંચ્યા. લેખ બતાવીને મહારાજનાં ચરણોમાં મૂકી દીધો. મહારાજે મકાન બનાવવાની આજ્ઞા આપી. મળેલ

દ્રવ્યમાંથી ત્રણ માળની સુંદર હુવેલી ચણવામાં આવી. આણુંદણભાઈ શ્રીમંત થયા અને પંચમાં પ્રથમ સ્થાન પામ્યા.

એક વાર હુવેલીમાં જ્યારે સૌ સગાંસંબંધી ભેગાં થયેલાં ત્યારે કોઈએ પૂછ્યું: “ભાઈ, એ તો કહો, તમને આ બધું સુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થયું?”

ત્યારે નિરાભિમાનપણે આણુંદણએ કહ્યું, “મેં શ્રીજી મહારાજની આજ્ઞા પાળી તેનો આ પ્રતાપ છે, એવું આ ક્ષણ છે.”

હરિનામ વિનાનું જીવન કેવું છે ?

હે મારા મન, તું ઈશ્વરનું સ્મરણ કરી લે. ઈશ્વરના નામ વિના તારો વખત વ્યર્થ જાય છે. હરિનામ વિનાનું જીવન કેવું છે? જેમ પાણી વિનાનો ફૂલો, દૂધ વિનાની ગાય, વરસાદ વિનાની ધરતી, ફળ વિનાનું વૃક્ષ, આંખ વિનાની કાયા, ચંદ્ર વિનાની રાત, દીપક વિનાનું દેવાલય ને જ્ઞાન વિનાનો પંડિત હોય એવું અર્થ વગરનું અને નીરસ. માટે હરિનામનો આધાર લે, તથા કામ, ક્રોધ, મદ્ર ને લોભ છોડીને હવે સંતોનો સમાગમ કર. દુનિયામાં તારું કોઈ જ નથી એ નક્કી સમજ લે.

ૐ કારના જપનો પ્રભાવ

પરમહંસ સ્વામી શ્રી રામકૃષ્ણના શિષ્ય સ્વામી વિવેકાનંદ ૐ નો જપ કરતા. તેમના ગુરુદેવે એમને એ જપ કરવા ઉપદેશ આપ્યો હતો.

સ્વામીજી જ્યારે એક વખત બ્રહ્મદેશ ગયા હતા ત્યારે ત્યાંના અનેક લોકો તેમના દર્શને આવતાં. એ સમયે કોઈ એક બર્મી સ્ત્રીને ભૂત વળગ્યું હતું. તે ભૂત ઘણા બધા બર્મી સાધુ, સંતો તેમ જ તાંત્રિકોના ઉપાયો છતાં નીકળતું ન હતું, આથી તે બાઈનો પતિ સ્વામીજી પાસે આવી તે બાઈને આ દુઃખમાંથી છોડાવવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. સ્વામીજીએ કહ્યું “ભાઈ, હું કાંઈ મંત્રતંત્ર બણતો નથી, તમે કોઈ યોગ્ય અક્તિનો આ માટે સંપર્ક સાધો.” પણ તે બાઈના પતિએ સ્વામીજીની વાત ન સ્વીકારતાં, તેમને વારંવાર પોતાની પત્ની પાસે આવવાની આજ્ઞા કરી. અંતે સ્વામીજી તેને ઘરે ગયા. તે બાઈને જોઈ સ્વામીજીએ એક કાગળના ટૂકડા ઉપર ફક્ત “ૐ” એટલો જ અક્ષર લખી તેને કશાકમાં મૂકી, બાઈને ગળે બાંધવા કહ્યું. તે બાઈના પતિએ જાણ્યું કે, સ્વામીજીએ કોઈ મહાન મંત્ર લખી તાવીજ બનાવી આપ્યું છે. તેણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પેલો મંત્ર લખેલો કાગળ માદળિયામાં મૂકી બાઈને ગળે બાંધ્યું. તે પછી સ્વામીજી પોતાને સ્થાને પાછા ફર્યા.

બીજે દિવસે તે બાઈના પતિએ આવી સ્વામીજીને કહ્યું. “તમારા તાવીજથી મારી પત્નીના શરીરમાંથી ભૂત નીકળી ગયું છે અને તેની નિર્બળતા, વ્યાધિ, અસ્વસ્થતા વગેરે ચાલી ગયાં છે. હવે તે પૂર્વવત્ સ્વસ્થ શરીરે આનંદપૂર્વક ઘરનું

કામકાજ કરી રહી છે. સ્વામીજીનો આભાર માની તેણે સ્વામીજીનાં ચરણોમાં કેટલીક મીઠાઈ મૂકી, જે તેઓએ ત્યાં એકેલા બીજા ભક્તોમાં વહેંચાવી દીધી. સાચા દિલથી જપેલા મંત્રમાં કેવી અદ્ભુત શક્તિ હોય છે તેની પ્રતીતિ આ નાનો સરખો પ્રસંગ કરાવી જાય છે.

ધર્મની પરિસમાપ્તિ અનુભૂતિમાં રહેલી છે. આ અનુભૂતિના ક્ષેત્રમાં લઈ જવાનું કામ સદ્ગુરુ કરતા હોય છે. જ્યાં લાખખો રૂપિયા ખર્ચે, કે અનેક જન્મો સુધી પ્રયાસો કર્યે પહોંચાતું નથી, ત્યાં સદ્ગુરુની સહાયથી સરળતાથી પહોંચી શકાય છે એટલે ગુરુનું જાણ શિખને માથે એ કહી ન ફેડી શકે તેટલું મોડું છે. છતાં સદ્ગુરુ કેવળ પ્રેમ અને એમનાં વચનોમાં વિશ્વાસ સિવાય બીજું કશું જ માંગતા નથી.

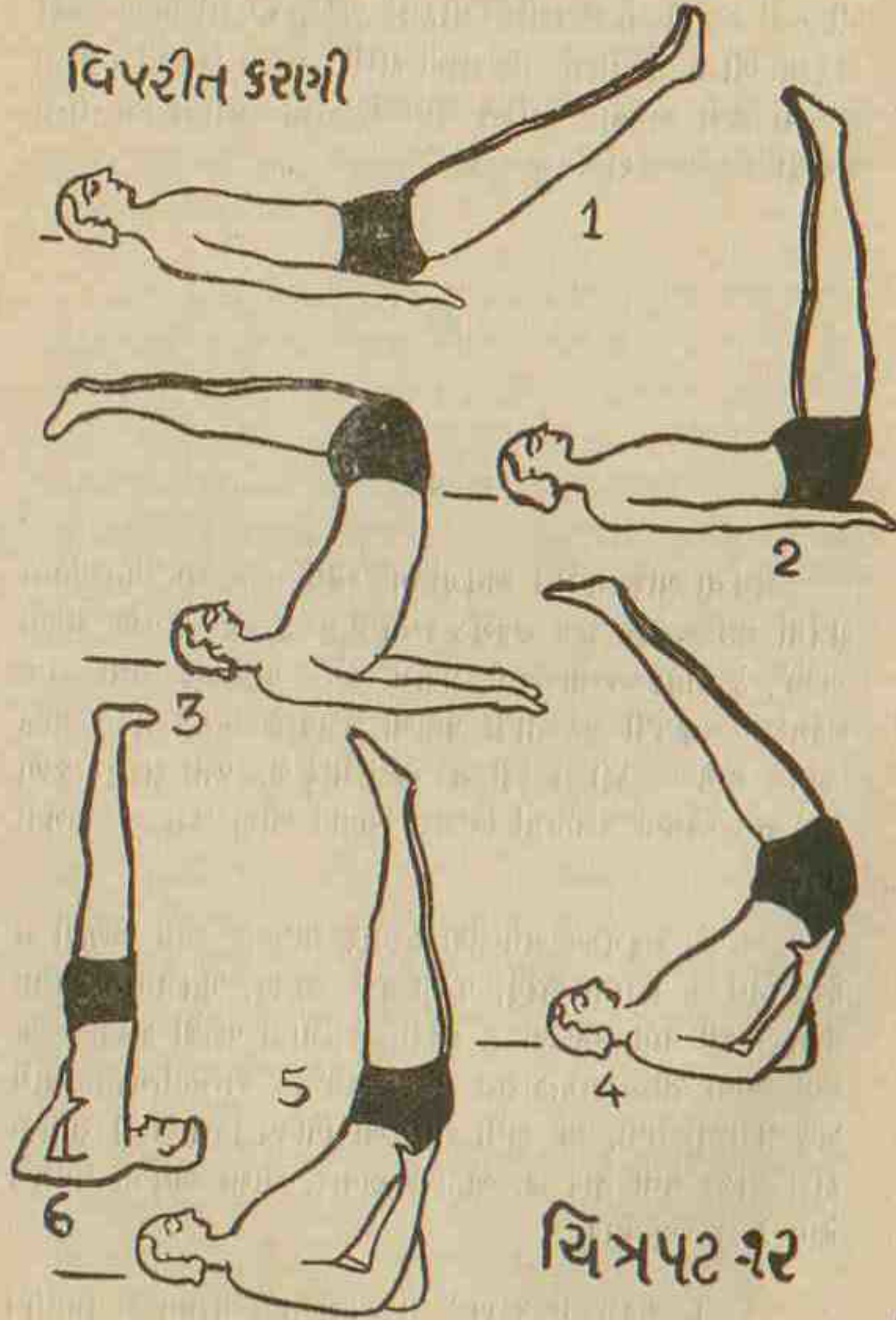
આપણે સદ્ગુરુને ચમત્કારો કરનાર સાધુઓ સાથે બેળવી ન દેવા જોઈએ. હવામાં ઊડવું, પાણી ઉપર ચાલવું, ભૂતપ્રેતોને બોલાવવા, મનની વાતો બાહ્યની ને કહેવી, હવામાંથી પદાર્થો કાઢવા - આ અને આવા બીજા ચમત્કારોને સાચા અર્થમાં આધ્યાત્મિકતા સાથે બહુ લેવાદેવા નથી. આ બધી શક્તિઓ વિવિધ વિદ્યાઓની સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત થતી હોય છે. એનો બાણનાર, સાચા અર્થમાં ધાર્મિક હોય કે ન પણ હોય.

[‘સદ્ગુરુની પરખ’ શ્રી બાલુભાઈ વેરાના લેખમાંથી]

વિપરીત કરાણી

શ્રી મણિભાઈ શાહ

વિપરીત કરાણી

ચિત્રપટ ૨૨

ગુલાઈ : ૧૯૮૦

૬૧

વિપરીત એટલે ઊલટું અને કરાણી એટલે ક્રિયા. જમીન પર શરીરને ઊલટું રાખવાનું હોઈ આને વિપરીત કરાણી કહે છે. મુદ્રા એટલે અમુક પ્રકારનો હાથ કે દેહનો વિન્યાસ. જોતાં આસન જેવી લાગે, પણ આસન નથી, મુદ્રા છે. યોગ-સાહિત્યમાં કેટલીક અગત્યની મુદ્રાઓમાં આનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને યોગીઓનો દાવો છે કે આ મુદ્રાના અભ્યાસથી સાધક મૃત્યુજય થાય અને કદી અવસાદશ્રસ્ત ન થાય. યોગના સાધકોએ શ્રદ્ધાપૂર્વક અભ્યાસ કરી એ પુરવાર કરવાનું રહ્યું. પણ એટલું ખરું કે આ મુદ્રાથી આરોગ્ય અને ઉત્સાહ જળવાઈ રહે છે.

મુદ્રાની રીત :

૧. ચક્ષુ સૂઈ જાયો. બંને હાથ બાજુ પર અને બંને પગ જોડાજોડ સીધા રાખો,
૨. પછી બંને પગ ચિત્ર નં. ૧માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ૪૫° ડીગ્રીએ ઊંચા કરો. જરા થોભીને ચિત્ર નં. ૨ પ્રમાણે ૯૦ ડીગ્રીએ બંને પગ ઊભા કરો.
૩. હવે નિતંબ અને કમર ઊઠાવી બંને પગ પાછળ જવા દો. જુઓ ચિત્ર નં. ૩.
૪. પછી બંને હાથ કોણીમાંથી ઊંચા કરી કમરની બંને બાજુ ટેકવો અને બંને પગ આકાશ તરફ ઊંચા કરો. જુઓ ચિત્ર નં. ૪.
૫. હવે ચિત્ર નં. ૪માં ઊંચા કરેલા બંને પગ સીધા કરો. જુઓ ચિત્ર નં. ૫.

આંખો બંધ રાખો અથવા પગના અંગૂઠા ઉપર નજર સ્થિર કરો. વિપરીત કરણી જ્યારે છૂટવા બંધ સાથે કરવામાં આવે છે ત્યારે બંધ રાખેલા સુખમાં જીભનો ઉપરનો ભાગ બળપૂર્વક તાળવાને અને જીભની ફરતી કિનાર આશુ-બાશુના અંદરના ઢાંત સાથે લાગેલી રાખવાની છે.

આટલું કર્યું એટલે વિપરીત કરણી પૂરી થઈ પરંતુ સર્વાંગાસન અને અને વિપરીત કરણીનો ભેદ સમજી લેવો જોઈએ.

સર્વાંગાસનમાં આશુ શરીર ગર્દનથી જમીનને કાટપૂણે ઊભું રહે છે જ્યારે વિપરીત કરણીમાં શરીર ઊલટું ઊભું તો રહે છે પણ તેમાં પૂણે કમરે પડે છે. અર્થાત્ કમરે શરીરનો ગુરુકોણ બને છે. એ બંનેનો ભેદ સમજાવવા સર્વાંગાસનનું ચિત્ર નં. ૬ આ સાથે જ આપેલું છે. વિપરીત કરણીનું છેલ્લું ચિત્ર નં. ૫ તેની સાથે સરખાવી જુઓ.

વિપરીત કરણી ૨૪-૨૫ સેકન્ડથી શરૂ કરી, દરરોજ ૫-૭ સેકન્ડ વધારી ૩૦ મિનિટ સુધી કરી શકાય બીજાં આસનો સાથે કરવાની હોય તો ૫-૭ મિનિટથી વધારે કરવાની જરૂર નથી.

ફાયદા : શીર્ષાસન અને સર્વાંગાસનમાં મળતા બધા લાભો થોડા ઓછા પ્રમાણમાં આ મુદ્રાથી મળી રહે.

આભાર

‘અધ્યાત્મ’ માસિક માટે બહાર કરેલ સહાયક ભંડોળ યોજનાનો ખૂબ જ પ્રોત્સાહક પ્રત્યુત્તર ગ્રાહકો તેમ જ અન્ય ભાવિકોએ પૂરો પાડ્યો છે, તે સહુનો હૃદયપૂર્વક આભાર. નવા નોંધાયેલ સહાયક પેટ્રન તેમ જ લાઈફ મેમ્બરોનાં નામો આ પ્રમાણે છે :

સહાયક પેટ્રન

૧ શ્રી હરિચંદ્ર મગનલાલ કોન્ડેક્ટર	રૂ. ૫૦૧	
લાઈફ મેમ્બરો		
૧૩ શ્રી રમેશભાઈ જગુભાઈ પટેલ	રૂ. ૨૫૧	સુરત
૧૪ શ્રી દેવાશંકર એન. પુરોહિત	રૂ. ૨૫૧	પાલનપુર
૧૫ શ્રી યોગેશ્વર ધ્યાન કેન્દ્ર	રૂ. ૨૫૧	"
C/o વિજયકુમાર પુરોહિત		
૧૬ શ્રી રશ્મિકાન્ત મણિલાલ શાહ	રૂ. ૨૫૧	વડોદરા
૧૭ શ્રી રમણીકલાલ ચુનીલાલ શાહ	રૂ. ૨૫૧	"
ઈટોલીવાલા		
૧૮ શ્રી કૃષ્ણભાઈ પરસોત્તમ પટેલ	રૂ. ૨૫૧	ગોરસદ
૧૯ શ્રી શ્રીમતીબેન સુરેન્દ્રભાઈ ઠાકોર	રૂ. ૨૫૧	વડોદરા
૨૦ શ્રી નારણદાસભાઈ આસર	રૂ. ૨૫૧	મોરબી
૨૧ શ્રી પી. એચ. ખોખાણી	રૂ. ૨૫૧	"
૨૨ શ્રી સુખલાલભાઈ પુભરા	રૂ. ૨૫૧	"
૨૩ શ્રી ભગવાનજીભાઈ સેતા	રૂ. ૨૫૧	"
૨૪ શ્રી હરિભાઈ ભોખણી	રૂ. ૨૫૧	"
૨૫ શ્રી ગોરધનભાઈ કલોલા	રૂ. ૨૫૧	"
૨૬ શ્રી બાલમુકુંદભાઈ શ્રોફ	રૂ. ૨૫૧	"
૨૭ શ્રી એમ. વી. રામાનુજ	રૂ. ૨૫૧	"
૨૮ પ્રો. શ્રી જયકૃષ્ણ ત્રિવેદી	રૂ. ૨૫૧	"
૨૯ શ્રી નારાયણભાઈ એચ. રામાણી	રૂ. ૨૫૧	"

૩૦ શ્રી રમણલાલ લાભશંકર મહેતા ડા. ૨૫૧	મોરબી
૩૧ શ્રી પ્રદીપકુમાર બળવંતરાય રાવલ ૨૫૧	"
૩૨ શ્રી બાબુભાઈ ચ. બેહારા ૨૫૧	અમદાવાદ
૩૩ મે. જે. દલાલ એન્ડ કું. ૨૫૧	"
૩૪ લાયન તુલસીદાસ આર. ગણુત્રા ૨૫૧	સુબર્ધ
૩૫ શ્રી એમ આર. જોષી ૨૫૧	પોરબંદર
૩૬ શ્રી મંગળભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ ૨૫૧	અમદાવાદ
૩૭ શ્રી કાન્તિભાઈ ભીમજીભાઈ પરીખ ૨૫૧	વલ્લભ વિધાનગર
૩૮ શ્રી ઈશ્વરભાઈ કડીવાલા ૨૫૧	સુરત
૩૯ શ્રી અશોકભાઈ આર. પટેલ ૨૫૧	પીપલોદ
૪૦ શ્રી જગદીચંદ્ર પુરુષોત્તમભાઈ પટેલ ૨૫૧	વસવારા
૪૧ સુરત ચેરીટેબલ લાયબ્રેરી ૨૫૧	સુરત
૪૨ શ્રીમતી સુરેખાબેન કિશોરચંદ્ર ૨૫૧	સુરત
	સુગટવાલા
૪૩ શ્રીમતી સુશીલાબેન બી. દેસાઈ ૨૫૧	સુરત

'અધ્યાત્મ'ને સારા પ્રસંગોએ સહાયરૂપ થવાની અપીલના અનુસંધાનમાં સુરતના શ્રી રમેશભાઈ જગુભાઈ પટેલે પોતાની ત્રણ પુત્રીઓ અને એક પુત્રની પરીક્ષામાં સફળતા બદલ ડા. ૧૦૧, મોરબીના શ્રી મોહનલાલ ડી. ચૌહાણે પુત્રની ઉચ્ચ અભ્યાસમાં સફળતા નિમિત્તે ડા. ૨૫ મોકલાવ્યા છે તે બદલ આભાર.

નોંધ : 'અધ્યાત્મ' માસિકના જૂના અંકો હવે બલાસ થઈ ગયા છે. હાલ માત્ર જૂન ૮૦ના અંકોની થોડી નકલો છે. એથી નવા નોંધાતા અંકોને જૂના અંકોને બદલે પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીનાં "શ્રી સાઈ સંગીત" ડા. ૪-૫૦ તેમ જ "પ્રસાદ" ડા. ૫/૦૦ નામના, ભાવપૂર્ણ સ્તુતિઓ, ભજનો અને ગીતોના સંગ્રહો - (જેમની કુલ કિંમત ડા. ૯-૫૦ જેટલી પોસ્ટેજ અલગ) થાય છે, ઉપલબ્ધ છે, તે મળી શકશે.

With Best Compliments

પાયામાં પથ્થરોના પુરાણ સિવાય ધમારતની મજબુતાઈ આવતી નથી તેમ સહયુજોની સ્થાપના સિવાય જીવન સુદૃઢ બનતું નથી.

Ambika Minerals Stone Supplying Co.

Opp. Station, Chhota Udepur 391 165
(Dist. Baroda)
Phone : Office : 29, Resi. : 119

જેમ ક્રેવો બિડો તેમ પાણી ખેંચવામાં મજબૂત એન્જીન જોઈએ. તેમ જીવનમાં બિડો બિતરી ગયેલા કુર્ચીઓ દૂર કરવા મજબૂત મનોબળ આવશ્યક છે.

ક ને રી યા એન્જીનીયરીંગ વર્ક્સ

શાંતિ ભાઈ ક ને રી યા

ઓઈલ એન્જીનના ઉત્પાદકો

ટેબર રોડ, રાજકોટ - ૩૬૦૦૦૧

ફોન નં. ઘર : ૨૮૨૧૪

ઓફિસ : ૨૫૯૧૭

'ADHYATMA'

Regd. No. G.BV.113

કાચા ધાળા કે ચણતરમાં જેમ પાણી ગળે છે,
તેમ છવનમાં થોડા પણ અવગુણો રહી જતાં
સમગ્ર છવનની ઈમારત કમજોર બની જાય છે.

On D. G. S. & D. Lists

Gram : IMPERVIOUS

Phone : 578

Western India

States Trading Co.

Engineers & Contractors

Mani Bhuvan, Derasar Road
Surendranagar (W.Rly)

MENDO PLASTIC

Waterproof, Roofing Compound For Leaky
Roofs, Terraces, Railway Carriages, Bus
and Tram Tops Etc., Etc,

MENDO LIQUID

For Rusty, Leaky, Zinc Sheets Corrugated, Iron
And
Asbestos Cement Roofs

દાઈટલ : સરસ્વતી પ્રેસ મુદ્રિત